[library stamp]

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

1—15 ՀՈՒԼԻՍԻ 1997 Թ.

№ 13 (99)

ԳԻՆԸ՝ 50 ԴՐԱՄ

ՀԱՄԱՏԵՂ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երեք նախագահները՝ համանախագահներ

ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի նախագահները համատեղ հայտարարություն են ստորագրել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության առնչությամբ, ուր ասվում է.

«Դենվերում ունեցած մեր հանդիպման առիթով մենք՝ Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի Դաշնության և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների նախագահներս, որպես Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության գծով ԵԱՀԿ Մինսկի խորհրդաժողովի համանախագահ երկրների ղեկավարներ, մեր խոր մտահոգությունն ենք հայտնում Լեռնային Ղարաբաղի շարունակվող հակամարտության առնչությամբ: Այն լրջորեն վնասել է ողջ կովկասյան տարածաշրջանի տնտեսական ու սոցիալական զարգացումն ու բարգավաճումը, հազարավոր զոհերի պատճառ դարձել: Ավելի քան մեկ միլիոն մարդ շարունակում է սեփական տներից տեղահանված մնալ:

Մենք ուրախ ենք, որ շարունակվում է հրադադարի պահպանումը: Այնուհանդերձ, հրադադարն ինքնին դյուրաբեկ է: Առանց տևական կարգավորման ուղղությամբ կատարված քայլերի, հրադադարը կարող է խախտվել: Միջազգային հանրությունն այդ իսկ պատճառով շարունակաբար կարգավորման կոչեր է անում: Հավատում ենք, որ տարածաշրջանում կայուն և մշտական խաղաղության հաստատման որևէ հետաձգում չպետք է լինի:

Այդ նպատակով մեր երկրները սերտորեն համագործակցում են օժանդակելու կողմերի ջանքերին՝ բանակցված լուծում գտնելու հակամարտությանը: ԵԱՀԿ Մինսկի խորհրդաժողովի ֆրանսիացի, ռուս և ամերիկացի համանախագահները նոր առաջարկ են ներկայացրել համապարփակ կարգավորման համար՝ հաշվի առնելով բոլոր կողմերի իրավական շահերն ու մտահոգությունները: Այն ներկայանում է որպես համապատասխան հիմք փոխընդունելի համաձայնության գալու համար: Գերագույն պատասխանատվությունն, ամեն դեպքում, ընկնում է կողմերի և նրանց առաջնորդների վրա: Մենք կոչ ենք անում նրանց դրական մոտեցում ցուցաբերել և այս առաջարկի վրա հիմնվելով բանակցված կարգավորման հասնել»:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Տասնամյակներ առաջ սփյուռքահայության հետ կապի կոմիտեում բանավեճ էր: Կողմերից մեկն ապացուցում էր, որ պետք է կապերը զորացնել սփյուռքի միայն այն գործիչների հետ, որոնք զբաղվում են հայագիտությամբ, բանասիրությամբ: Նրանց ընդդիմախոսները պնդում էին, որ խտրականություն չպետք է դնել, քանի որ ճարտարագետի, բժշկի, ֆիզիկոսի, բիզնեսմենի ազգին ծառայելու և օգտակարության հնարավորությունները երբեմն ավելի շատ են, քան, ասենք, սփյուռքի հայ բանասերի: Տասնամյակներն ապացուցեցին երկրորդ կարծիքի իրավացիությունը, հատկապես 1988 թվականի երկրաշարժից հետո, երբ սփյուռքի հարյուրավոր գործիչներ, հիմնականում բժիշկներ, իրենց մարդասիրական առաքելությամբ, խղճի ու սրտի կանչով եկան օգնելու դժբախտության մեջ ընկած հայրենակիցներին: Նրանց մեջ էր ԱՄՆ-ում հարգանք ու ճանաչում վայելած նյարդավիրաբույժ Էդգար Հովսեփյանը, որը թե՛ որպես բժիշկ-վիրաբույժ, թե՛ որպես հասարակական գործիչ ու հայրենասեր մարդ անգնահատելի օգտակարություն դրսևորեց վերջին տարիներին: Եվ ահա, Էդգար Հովսեփյանը հրավիրված էր ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն, որի որոշմամբ նրան շնորհվել է ազգային ակադեմիայի պատվավոր դոկտորի կոչում:

Որոշումը հրապարակեց և հյուրին ջերմորեն ողջունեց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը: Գիտնական, բժիշկ, նյարդավիրաբույժ և նյարդաֆիզիոլոգ, Կոլումբիայի համալսարանի նյարդավիրաբուժության ամբիոնի վարիչ, «Տարվա հայ» կոչմանն արժանացած գործիչ՝ այսպես ներկայացրին նրան ակադեմիկոսներ Էմիլ Գաբրիելյանը, Վիկտոր Ֆանարջյանը, Կոնստանդին Ղարագյոզյանը, ՀՕՖ-ի Երևանի տնօրեն Վիգեն Եպիսկոպոս Հայկազյանը, ՀՀ առողջապահության նախարարի առաջին տեղակալ Դերենիկ Դումանյանը:

Պատվավոր կոչման և բարեմաղթությունների համար շնորհակալական խոսք ասաց դոկտոր Էդգար Հովսեփյանը:

***

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը քննության առավ մարշալ Հովհաննես Բաղրամյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված միջոցառումների ծրագիրը:

Այն բազմազան է, հետաքրքիր, բովանդակում է զորավարի կյանքին և ռազմական սխրանքին վերաբերող հոբելյանական գիտաժողովի անցկացում, գրքերի հրատարակություն, հոբելյանի հետ առնչվող հարցերի լայն լուսաբանում մամուլում, հեռուստատեսությամբ:

***

Ինչպես արդեն հաղորդվել էր, ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքը կազմակերպել էր գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Հ. Օրբելու ծննդյան 110-ամյակին: Նստաշրջանը կոչվում էր «Հայոց միջնադար»: Նստաշրջանի արդյունքների մասին ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունում զեկուցեց ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, հումանիտար գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Գագիկ Սարգսյանը:

Զեկուցողը, ելույթ ունեցողները նշեցին նստաշրջանի անցկացման բարձր կազմակերպվածությունը, թեմատիկ խորությունն ու բազմազանությունը: Նստաշրջանի լիագումար նիստում, մասնաճյուղային նիստերում կարդացված զեկուցումները ընդգրկում էին մեր ժողովրդի ամբողջ միջնադարը, նրա պատմությունը, մշակույթը, գրականությունն ու ճարտարապետությունը:

Նախագահությունը որոշեց առանձին ժողովածուով հրատարակել նստաշրջանի զեկուցումները:

Նախագահությունը միաժամանակ հավանություն տվեց «Գիտություն» թերթի՝ նստաշրջանի կարևոր նյութերը «Հայոց միջնադարը» խորագրով պարբերաբար թերթում հրապարակելու առաջարկին:

***

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը քննարկեց ՀՀ ԳԱԱ համակարգի գիտահետազոտական ինստիտուտների 1996 թ. «Ֆինանսատնտեսական գործունեության արդյունքների մասին» հարցը: (Զեկուցող՝ ֆինանսատնտեսագիտական, հաշվապահական հաշվառման և հաշվետվության վարչության պետ Ս. Լաչինյան):

Նախագահությունը քննարկվող հարցի մասին ընդունեց ընդարձակ որոշում՝ կոնկրետ հանձնարարականներ տալով ինստիտուտների ղեկավարներին:

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀ

Տագնապ

Ամառը տագնապալից սկսվեց մեր լեռնաշխարհում: Օրեր առաջ մենք պատմել ենք Արագածոտն մարզում աղետալի կարկտահարման մասին: Բայց ահա դրան հաջորդեցին նոր կարկտահարումներ՝ Կոտայքում, Սյունիքում, Վայքում, Երևանում:

Միջնադարյան պատմիչն այսպես կնկարագրեր տեղի ունեցածը.

«Լեռան գագաթին մի ամպ երևաց, որ սև էր ու սաստիկ մեծանալով, ծածկեց երկինքը. հետո տագնապահար փոթորիկ բարձրացավ, որ գետնով տվեց նոր տնկած ծառերն ու ցորենի արտերը: Ու երբ քամին դադարեց, երկնքից քարեր, հավկիթի չափ քարե կարկուտ թափվեց՝ աղմուկ-դղրդոցով: Եվ մարդիկ՝ ահաբեկված արթնացան ու դեպի դաշտ ու այգի վազեցին՝ ցանքն ու պտուղը, անասուններն փրկելու համար: Երկնքի զայրույթը ավելի էր ահագնանում, ու գետերը դուրս ելան ափերից, տիղմով ու քարով պատեցին ցորենի արտերը, մի քանի րոպեում ավերվեցին սմբուկի, վարունգի ու լոլիկի դաշտերը: Արցունքոտ աչքերով, անզոր տարերքի դեմ, մարդիկ դեպի երկինք էին նայում, Աստծուց աղերսելով գթություն: Ու երբ կարկուտը դադարեց, մարդիկ ոչինչ չտեսան»: Չափազանցություն չկա, ու միջնադարյան պատմիչը այստեղ վերջակետ կդներ: Իսկ մենք, ահա, պատմությունը շարունակում ենք:

Կարկուտի վնասները զարհուրելի են, որոշ համայնքներում բերքը ոչնչացել է ամբողջովին, այն բերքը, որ շրջափակված ու ճգնաժամային երկրի հարյուր հազարավոր բնակիչների ապրուստի միակ միջոցն էր:

Իսկ իշխանություննե՞րը... Արդյոք, նրանք անտարբեր պետք է նայեն այս տարերքին՝ անզոր ու անպաշտպան, ինչպես «սեփականաշնորհված մենատնտեսները»: Պարզվում է՝ ոչ, իշխանությունները անտարբեր չեն: Այսպես՝ հեռուստատեսությունից իմացանք, որ Կոտայքի մարզաքաղաք Աբովյանում սեմինար-խորհրդակցություն է անցկացվել՝ արտակարգ իրավիճակների վարչության կողմից, քաղաքները հեռուստաէկրանից հաղորդեցին, թե գյուղացին այժմ վճարունակ է և ոռոգման ջուր կտրվի միայն նրանց, ովքեր դրա համար կվճարեն...

Այս «հույժ կարևոր» միջոցառումներից հետ չմնացին և հիդրոմետծառայության աշխատողները: Մեկ օր հետո հաղորդելով տեղի ունեցածի մասին, հայտնեցին նաև, թե «հուլիսի եղանակի կանխատեսումները ձեզ կհայտնենք մի քանի օր հետո»:

Այսպիսով. մի քանի հակակարկտային հրանոթ, մի քանի արկ գործի դնելու փոխարեն, մեկը կարկուտի ու ջրհեղեղի դեմ «սեմինար» է անում, մյուսը՝ կարկտահարված գյուղացուն մխիթարելու փոխարեն «սանկցիաներ» է օգտագործում, երրորդն էլ «մի քանի օրից կասի, թե վաղը կարկուտ լինելու է, թե ոչ»: Իսկ աղետից ավերված Գորիսից ու կարկտահարված այլ շրջաններից օգնության տագնապալի ահազանգեր են հնչում, որոնց նկատմամբ կուշտ ու ինքնագոհ ճառասացները անտարբեր են կամ գուցե՝ անզոր...

Ուզում ենք հանգիստ, առանց «ճոճղան լոզունգների» ասել հետևյալը. բոլոր քաղաքակիրթ երկրներում գյուղատնտեսության նախարարությունը պաշտպանության նախարարության կարգավիճակ ունի: Քանզի՝ չլինի բերք ու սնունդ, չի ապրի ժողովուրդը: Չլինի ժողովուրդը, չեն լինի ո՛չ երկիրը, ո՛չ «լավ կամ վատ» կուսակցությունները, ո՛չ վաղվա օրը: Չի լինի ոչինչ...

Թերթի հաջորդ՝

100 ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

համարում կարդացեք

ՄԱՀԱԹՄԱ ՉԱՐԵՆՑԸ

ՄԱՄՈՒԼԻ ԽԱՅՏԱԲՂԵՏ ԱՇԽԱՐՀԸ

ԴՎԻՆԸ՝ ՄԻՋՆԱԴԱՐԻ ԳԱՆՁԸ

ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՐԱՐՈՒՄԸ. ՆՈ՞Ր ՎԱՐԿԱԾ

«ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ» ԳՐԵԼ Է 90 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ՇՆՈՐՀԱՎՈՐ ՀԱՅՈՑ ԴԱՐՁԻ ԹՎԱԿԱՆԸ

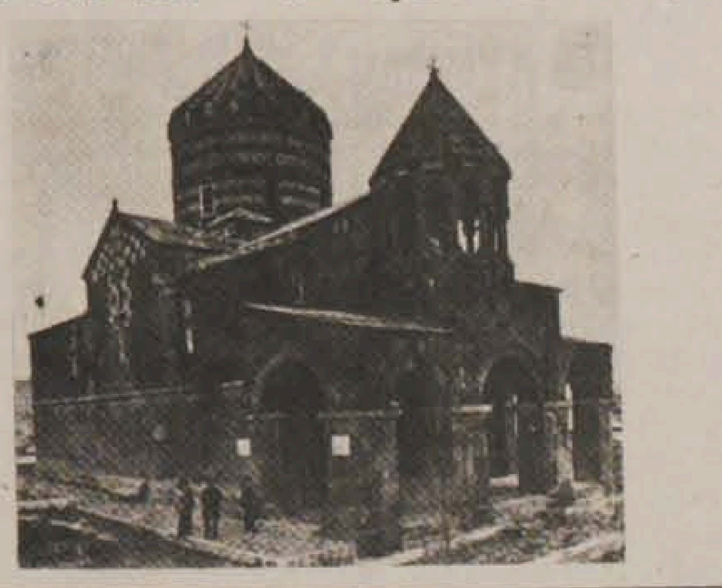

ՉԱՐԵՆՑԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

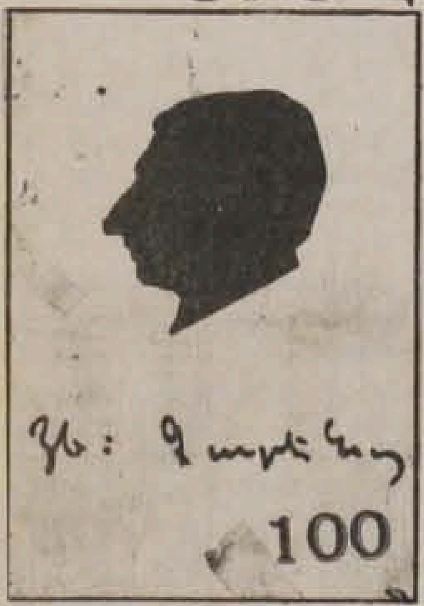

Տասնամյակների ընթացքում Չարենցի ամենից շատ հիշատակվող խոսքերի մեջ են այս տողերը.

Թե ուզում ես երգդ լսեն՝
ժամանակիդ շունչը դարձիր:—
Կապվիր նյարդով
յուրաքանչյուր
Քո օրերին ու քո դարին,
Կյանքը սիրիր լիահնչյուն
Ու մի դավիր քո քնարին:—

Չարենցի ձևակերպած այս ճշմարտությունը, ի վերջո, վերաբերում է իսկական բանաստեղծությանը բոլոր ժամանակներում: Ցանկացած իսկական բանաստեղծական խոսք պետք է լինի իր դարի արտահայտությունը: Բայց Չարենցի դեպքում այս կապը շատ ավելի անմիջական է. Չարենցի այս տողերն ամենից առաջ վերաբերում են հենց իր բանաստեղծագործությանը: Չարենցի նախորդների և հաջորդների մեջ դժվար է ցույց տալ մեկին, որն այսքան անմիջականորեն կապված լիներ իր ժամանակի ոչ միայն հոգեբանությանը, գրական շարժումներին, այլև քաղաքականությանը, միաժամանակ մնալով իսկական բանաստեղծ: Խնդիրը միայն այն չէ, որ նա գրել է «Ամբոխները խելագարված» և մյուս հեղափոխական գործերը, ազգային ճակատագրի երգերը և այլն: Ի վերջո, դեռ մինչև Չարենցը մենք ունեինք բարձր քաղաքացիական քնարերգություն, ի դեմս Պատկանյանի, Նալբանդյանի, Ալիշանի, Պեշիկթաշլյանի, Սիամանթոյի և այլոց: Բայց այս բոլոր բանաստեղծները զինվորագրված էին ազգային-ազատագրական պայքարին և առաջին հերթին զինվորներ էին, հետո նոր միայն բանաստեղծներ. վերափոխելով Նեկրասովի հայտնի խոսքերը, նախ «քաղաքացի էին և հետո՝ պոետ: Չարենցն այլ էր: Չարենցը գրականություն մտավ իբրև իսկական բանաստեղծ, չըկապված քաղաքական որևէ շարժման հետ, իբրև քնարերգու, որն անհամեմատելի սրությամբ զգում էր իր ժամանակակցի տխուր գոյությունը և նույնքան անհամեմատելի անկեղծությամբ արտահայտում էր այդ ժամանակակցի հոգին: Այս ճանապարհով նա գնաց դեպի ժամանակի քաղաքական խնդիրները, ժամանակի հասարակական կյանքի ամենայրող հարցերը, մնալով նույն խորն ու անկեղծ քնարերգուն, նույն մեծ բանաստեղծը, ոչինչ չզոհաբերելով իր երգից, իր անկեղծությունից: Եվ ահա այս պատճառով նա կանգնած է ոչ թե վերն հիշածս բանաստեղծների շարքում, այլ Թումանյանի, Վարուժանի, Մեծարենցի, Տերյանի, Իսահակյանի և այլոց կողքին, նա բանաստեղծ է՝ առանց «քաղաքացիական» և այլ սահմանափակումների: Եվ հենց այս շարքում է, որ Չարենցի անմիջական կապը ժամանակի հետ դառնում է նրա ստեղծագործության էական բնութագիրը: Այս շարքում է, որ այնքան խորն ընդգծվում է Չարենցի անսահման զգայնությունը ժամանակի խնդիրների հանդեպ, այս շարքում է, որ Չարենցը ներկայանում է մերկ նյարդերով մի էակի, որը ուժեղ և ցավագին արձագանքում է ժամանակի բոլոր վերուվարումներին ու հարվածներին, կոչերին ու պահանջներին: Ընդ որում, արձագանքում է ոչ միայն ուղղակիորեն ժամանակի մեծ իրադարձություններին նվիրված գործերով, այլև ամենաիսկական քնարերգությամբ, և քաղաքական-հասարակական բովանդակություն ունեցող ստեղծագործություններում էլ մենք զգում ենք մարդկային հոգու շարժումները, դրանք էլ ունեն խորապես անձնական-անհատական բնույթ...

Իր այս հատկություններով էր, որ Չարենցը դարձավ ժամանակի բանաստեղծը, այն բանաստեղծը, որի կարիքն ուներ պատմության այդ պահը՝ արտահայտվելու և հավերժանալու համար: Չարենցի ժամանակը ոչ միայն նորագույն պատմության ամենաբարդ, ամենաողբերգական, ամենահակասական պահերից մեկն էր: Դա ժամանակն էր դաժան ու խոր հուսահատության, երբ դասական քաղաքակրթությունը սպառում էր իրեն, մտածում իր մահվան մասին (հիշենք, որ այն տարիներին խոսում էին «Եվրոպայի մայրամուտի» մասին): Դա ժամանակն էր ազգային զարթոնքի ու հուսահատության, մանավանդ հայերիս համար. սպասում էինք ազգային պետության, հայրենիքի վերածննդի, բայց դրա փոխարեն ստացանք աշխարհի առաջին ցեղասպանությունը, որը սասանեց մեր ժողովրդի բուն գոյությունը: Դա ժամանակն էր նաև ամենաապայծառ սպասումների, երբ ոչ միայն Ռուսաստանի ժողովուրդները, այլև աշխարհի մյուս ժողովուրդները, երբեմն վախով, սարսափով, սպասում էին աշխարհում երբևէ տեղի ունեցած հեղափոխություններից ամենաարմատականի՝ ռուսական հեղափոխության հաղթանակին, որը պետք է հաստատեր արդարության և համընդհանուր երջանկության թագավորություն: Եվ հավատում էին նաև, որ հին, մեռնող քաղաքակրթության փոխարեն կստեղծվի նոր, համամարդկային մի քաղաքակրթություն, որը շատ պիտի տարբերվի նախորդից:

Մարդկային զանգվածներն էին տարուբերվում այս հույսերի ու անհուսության մեջ, և

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

ՊԱՏՎԱՎՈՐ ԿՈՉՈՒՄՆԵՐ՝ ՀԱՅ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻՆ

Ռուսաստանի Դաշնության բնական գիտությունների ակադեմիան ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր անդամ Սերժ Քրքաշարյանին (Ֆրանսիա) ընտրել է ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ:

***

ՌԴ բնական գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը պրոֆեսոր Սերժ Քրքաշարյանին պարգևատրել է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Պյոտր Կապիցային նվիրված «Գիտական հայտնագործության հուշամեդալով»:

***

Բնության և հասարակության մասին գիտության միջազգային ակադեմիայի նախագահությունը Սերժ Քրքաշարյանին պարգևատրել է «Ռուսաստանի գիտության և տնտեսության վերածննդի գործում ունեցած ծառայությունների համար» հուշամեդալով:

Մեծ ուղեծրում

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԴՈԿՏՈՐ ԱԼԲԵՐՏ ՄՈՒՇԵՂՅԱՆՆ ՈՒ ՆՐԱ ԱՇԽԱՐՀԸ

ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Ալբերտ Վարագդատի Մուշեղյանի «5-րդ դարի հայ մատենագրության ժամանակագրական խնդիրները» ատենախոսության մասին.

Որպես Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի անդամ՝ ես տարիներ առաջ քվեարկել եմ հօգուտ Ալբերտ Մուշեղյանի թեկնածուական դիսերտացիայի, որը նվիրված էր Ավետիք Իսահակյանին: Այսօր պաշտպանության ներկայացված ատենախոսության խորագիրը խիստ սահմանափակում է գրախոսի հնարավորությունները: Ես գտնում եմ, որ դիսերտանտի գիտական վաստակի պատկերը թերի կլինի, եթե չխախտեմ խորագրի սահմանները և չհիշեցնեմ այն բարձր գնահատականը, որին արժանացավ թեկնածուական մենագրությունը: Հեռու չգնալու համար բերեմ ակադեմիկոս Էդուարդ Ջրբաշյանի գնահատականից միայն երկու նախադասություն. «Սկսվում է մեծ բանաստեղծի (Ավետիք Իսահակյան— Գ. Ա.) ժառանգության գիտական ըմբռնման մի ավելի բարձր փուլ», «Հիմք է ստեղծվում նրա հետագա՝ մոտ վաթսունամյա ճանապարհի նույնքան հանգամանալից ուսումնասիրության համար» («Սովետական Հայաստան», 1984, թիվ 129): Հարգարժան ակադեմիկոսի գրախոսականի խորագիրն իսկ բարձր գնահատական է. «Մեծ ուղեծրի սկիզբը»: Կարծում եմ մեկնաբանման կարիք չկա:

Հենց միայն Իսահակյանին նվիրված մենագրության մեջ Ա. Մուշեղյանը դրսևորել է աղբյուրագիտական և բնագրերի բաղդատման այնպիսի ձիրք, որը պահանջվում է հատկապես հայագիտության չլուծված հիմնահարցերը հետազոտելու համար: Այս նկատի ունենալով է, որ 1982 թ. գրականության ինստիտուտի գիտխորհրդի կողմից Մուշեղյանին հանձնարարվեց 5-րդ դարի մատենագրության ժամանակագրական չըլուծված խնդիրների ուսումնասիրությունը: Մենք տեսադաշտի այդ լիակատար ընդգրկմանն ենք

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

Մեծ ուղեծրում

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

պարտական այն նորությունների համար, որոնցով Մուշեղյանը հարստացրել է հայագիտությունը ինչպես ատենախոսության մեջ ներկայացված, այնպես էլ նրանից դուրս եղած ուսումնասիրություններում: Ա. Մուշեղյանի ջանքերով բանասիրությունը վերածվում է այնպիսի ճշգրիտ գիտության, որը թույլ չի տալիս կասկածել արդյունքների վրա: Այդ գիտությունը հարգանք է ներշնչում իր և իրագործողի նկատմամբ: Այսպիսի գիտության շնորհիվ է, որ հետազոտողին չի կաշկանդել Իսահակյանից մինչև 5-րդ դար ընկած ժամանակաշրջանի լայնությունը: Հավասարաչափ գիտական ու արդյունավետ են բոլոր ժամանակներին վերաբերող նյութերի հետազոտությունները, որոնցից չարժե աչքաթող անել նաև այսպես կոչված «ադրբեջանական աղվանագիտության» մերկությունը բացահայտող սրամիտ նյութերը:

Մեր օրերի դժվարությունները կասեցրել են ատենախոսի հետազոտությունների տպագրության հնարավորությունները: Մուշեղյանի աշխատությունների ցանկում չկան ծավալուն հատորների անուններ: Սակայն Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Գիտություն» խորագիրը կրող պարբերաթերթում 1996 թվականի մարտ-ապրիլ ամիսներին հրապարակված հոդվածները ցույց են տալիս, որ պարբերական հրապարակումները կարող են փոխարինել ծավալուն հատորներին, եթե նրանց հեղինակը Ալբերտ Մուշեղյանն է: Մտածողությունը կաղապարներ չունի, և հնարավոր է, որ ընթերցողը մտածի այլ կերպ, բայց այդպես մտածելու համար անհրաժեշտ է ավելի՛ խորը տրամաբանել և ավելի՛ սրամիտ լինել:

«Գիտություն» պարբերաթերթում տպագրված հոդվածաշարի ընդհանուր վերնագիրն է՝ «Կորյուն, թե՞ Ագաթանգեղոս»: Հայագիտության արդի վիճակում նույնն է, թե գրեինք՝ «Մեսրոպ Մաշտոց, թե՞ Գրիգոր Լուսավորիչ»: Վերջին ավելի քան 100 տարում Կորյունի առաջնությունն այնքան անառարկելի էր դարձել հայ և եվրոպական բանասիրության մեջ, որ Մուշեղյանի հարցադրումը կարող էր և թշնամաբար ընդունվել: Սկզբնական շրջանում այդպես էլ ընդունվեց և 1983 թ. փետրվարի 22-ին նրա աշխատության քննարկմանը նվիրված ԳԱ գրականության ինստիտուտի ընդլայնված գիտխորհրդի նիստում հանգեցրեց բուռն վեճերի, որոնց մասնակցեցին նաև ճանաչված մասնագետներ տարբեր ինստիտուտներից: Հարցը ստացավ նույնիսկ քաղաքական երանգ: Ինչպե՞ս կարող էր Մաշտոցի Վարքը գրված լինել ավելի ուշ, քան Գրիգոր Լուսավորչինը: Մոռացվել էր բովանդակ միջնադարում արմատացած այն տեսակետը, որ մեր առաջին պատմիչը եղել է Լուսավորչի վարքագիր Ագաթանգեղոսը: Այդպես են մտածել բոլոր գիտնականները մինչև անցյալ դարի կեսերը: Սակայն անցյալ դարում հայագիտությունը լրիվ հեղաշրջում ապրեց և համատարած դարձավ «Մաշտոցի վարքի» առաջնության գաղափարը: Կրկին վերադարձը դեպի մատենագիրների վկայությունները և դարավոր ավանդությունը՝ պահանջում էր հեղափոխական խիզախություն: Այդ հեղափոխականը հայտնըվեց Մուշեղյանի կերպարով: Եվ այդ հեղափոխականը ոչինչ վատ բան չարեց, բան ամեն ինչ դրեց իր տեղը. Գրիգոր Լուսավորիչը մի ամբողջ վարդապետության հեղինակ է և ապրել ու գործել է Մեսրոպ Մաշտոցից առաջ: Հետևաբար, Մաշտոցը ոչնչով չի տուժի, եթե Լուսավորչի կենսագրությունը գրված լինի ավելի վաղ ժամանակներում:

Ա. Մուշեղյանն իրականությունը վերականգնելիս չի խախտել ոչ մի ժամանակագրական համակարգ: «Մաշտոցի վարքը» մնում է իր գրված ժամանակագրական տեղում: Պարզապես Ագաթանգեղոսի վաղեմությունն ապացուցող փաստերը թաքնված են եղել մասնագետներից և պահանջել են Մուշեղյանի միջամտությունը, որի շնորհիվ բացահայտվել է իրականությունը: Մուշեղյանին հաջողվեց գիտությունների ազգային ակադեմիայի պարբերականներում հրապարակած հոդվածներով աստիճանաբար համոզել իր ընդդիմախոսներին Ագաթանգեղոսի ժամանակային առաջնության մեջ: Իսկ թե բանասիրական ինչպիսի հմտությամբ են ձեռք բերված բացահայտման ապացույցները, դրան կարելի է ծանոթանալ ատենախոսության մեջ և համապատասխան հրապարակումներում:

Ագաթանգեղոսի առաջնությունը բացահայտելու համար ատենախոսը գործի է դրել դասական բանասիրության հնարավորությունների ամբողջ զինանոցը, այդ թվում երկու հեղինակների նույնաբան հատվածների և ոճերի քննությունը՝ բանասիրությանը ծառայեցնելով նույնիսկ Գրիգոր Լուսավորչի վարդապետության մեջ արծարծված դավանաբանական հիմունքների բացահայտումը, ինչպես և բնագրերի քննության այնպիսի միջոց, ինչպիսին է եզակի գործածված բառերի ստուգաբանումը:

Աղբյուրագիտական կարևոր հետազոտություններից է «Ագաթանգեղոսի Հայոց պատմությունը և հին վրացերեն «Վասն հաւատոյ» դավանաբանական երկը» («Լրաբեր», 1987, թիվ 4, էջ 62—81), որով Ա. Մուշեղյանը ոչ միայն հաստատեց բելգիացի արևելագետ Մ. Գարետի կարծիքը, որ հին վրացերեն այդ դավանաբանական գրվածքը շարադրված է Ագաթանգեղոսի Պատմության հիման վրա, այլև Ագաթանգեղոսում և վրացերեն գրվածքում ցույց տվեց մինչ այդ բանասերներին անհայտ մի նոր աղբյուր՝ Եվագր Պոնտացու «Հավատո հանգանակի մեկնությունը», որը հունարենից հայերեն և հայերենից վրացերեն է թարգմանվել մոտ 485 թվին: Բացի այդ, նա հայտնաբերեց և 5-րդ դարի հայերեն թարգմանության հետ հրատարակեց Եվագր Պոնտացու հիշյալ մեկնության հունարեն բնագիրը, որը դեռ անցյալ դարի վերջին «հետակորույս» (անհետ կորած) էին համարում եկեղեցական հին մատենագրության այնպիսի գիտակներ, ինչպես Հ. Գաթըրճյանը և Բ. Սարգիսյանը: Բնագրի որոնումը հատկապես դժվարացրել է այն հանգամանքը, որ մեկնության հայերեն ձեռագրերում հեղինակ է հիշվում Եվագր Պոնտացին, իսկ հետագայում պարզվում է, որ հունարեն բնագիրը սխալմամբ վերագրված է եղել Բարսեղ Մեծին (Կեսարացուն): Այնպես որ, հայերեն թարգմանության շնորհիվ ճշտվում է նաև հեղինակի հարցը:

Ա. Մուշեղյանի ատենախոսության միայն նըշված արդյունքը կարող էր ներկայացվել գիտությունների դոկտորի աստիճան շնորհող հաստատությանը: Նույնը վերաբերում է նաև Մովսես Խորենացու առեղծվածի քննությանը: Առեղծվածն ստեղծել ու շարունակում են օտարազգի գիտնականները, որոնց միացել են նաև հայ գիտնականները: Մինչև օրս ի պաշտպանություն Խորենացու հրատարակվում են նույնիսկ այնպիսի մենագրություններ, որոնք իրականում վնասում են Պատմահորը և իրենց մակարդակով վարկաբեկում են հայագիտությունը: Այդպիսիք ավելի են ամրապնդում ընդդիմախոսների դիրքերը: Դրանք խարխլելու համար Մուշեղյանը գտել է այնպիսի կռվաններ, որոնք ոչ միայն համոզում են, այլև վերականգնում են հայագիտության հեղինակությունը:

Գիտնականը կատեգորիկ հրաժարվում է սուսկական դատողություններով ընթերցողին համոզելու եղանակից. Նրա աշխատություններում գիտական տրամաբանությունը միշտ և ամենուրեք հենվում է պատմական փաստերի վրա:

Օտարազգի հայագետների հետ մրցելու և նրանց հաղթելու համար անհրաժեշտ էր ունենալ նրանց զենքերից ավելի հզորները: Իսկ այդ զենքերն այլ բան չէին, քան հունարեն, լատիներեն և այլ լեզուներով գրված սկզբնաղբյուրներից օգտվելու հնարավորությունը: Սրանով Մուշեղյանն օժտված է ՛չ պակաս չափով, քան Ա. Գուտշմիդը, Կ. Թումանովը, Ռ. Թոմսոնը, Ժան Պիեռ Մահեն և ուրիշներ: Թվարկված մասնագետները Հայոց Պատմահոր ժամանակը հինգերորդ դարից խախտելու և ավելի երիտասարդացնելու նպատակով նրա «Հայոց պատմության» մեջ որոնել են ավելի ուշ ժամանակներում ապրած Խորենացու հետքեր: Այդպիսի մի հետք նրանք համարել են Բյուզանդիայի գրավման հիշատակությունը «Հայոց պատմության» մեջ: Իրենց տեսակետը նրանք փորձել են հիմնավորել պատմագիտական փաստարկներով: Որպես ապացույց, վկայակոչել են 7-րդ դարի սկզբի իրանա-բյուզանդական պատերազմները, որոնց ընթացքում, Խորենացու ապրած ժամանակից հետո, 608 թ., պարսիկները գրավել են Բյուզանդիան: Նույն պատմական իրադարձության հիշատակումը Խորենացու երկում բնականաբար պետք է հանգեցներ այն մտքին, թե Խորենացին ապրել է 608 թվականից հետո: Այսքան հաստատ մի վկայության ազդեցությունից դուրս գալու համար զուտ տրամաբանական կամ հայրենասիրական մղումները բավարար չէին: Միակ ելքը 608 թվականի խոչընդոտը վերացնելն էր: Եվ Մուշեղյանը պրպտում է հունահռոմեական աղբյուրներն ու գտնում, որ Բյուզանդիան առաջին անգամ գրավվել է 330-ական թվականներին, պարսից արքա Շապուհ Երկայնակյացի օրոք: Սրանով ոչ միայն ապացուցվում է, որ Հայոց Պատմահորը տեղաշարժելու փորձերն արդյունք են անտեղյակության, այլև պատմագիտությունը ձեռք է բերում Իրանի պատմությանը վերաբերող մի նոր փաստ: Ընդ որում փաստը գտնվել է ոչ թե պատրաստի վիճակում (որի դեպքում կգտնեին նաև ուրիշ մասնագետներ), այլ պահանջել է մանրակըրկիտ հետազոտություն:

Բանասիրական սրատեսության պսակ կարելի է համարել Խորենացուն տեղաշարժողներին կասեցնող ևս մի պատնեշ: Նկատի ունեմ Վասպուրական նահանգի հիշատակությունը «Հայոց պատմության» մեջ: Ընդունված կարծիքի համաձայն այդ նահանգը գոյացել է դարձյալ Խորենացու ապրած ժամանակից հետո: Մուշեղյանն այս անգամ իր ընդդիմախոսներին կանգնեցնում է այնպիսի մի անակնկալի առջև, որը չի կարող գնահատվել այլ կերպ, քան բանասիրական գյուտ: Պարզվում է, որ Վասպուրականը ոչ թե տեղանուն է, որով 7-րդ դարից ընկրսած կոչվել է Վանա լճից արևելք ընկած հայկական նահանգը, այլ արքայական ծագում ունեցող նախարարների պատվանուն: Սա կատարյալ հայտնագործություն է, որը հնարավոր է դարձել 3-րդ դարի Սասանյան վիմագիր արձանագրությունների ուսումնասիրմամբ և բառի ստուգաբանական վերլուծությամբ:

Գիտնականը բազմալեզու սկզբնաղբյուրների քննության բանասիրական հմտությունը զուգակցում է պատմական դարաշրջանի անցուդարձի, պատմական աշխարհագրության բնագավառի անհրաժեշտ գիտելիքների հետ: Խորենացու ծայրահեղ քննադատներից մեկը՝ Գրիգոր Խալաթյանցը, պնդում է, թե Մովսես Խորենացին Սեբեոսից է փոխ առել պարսից զորապետի «Ասպահապետ» տիտղոսը, և այս հիման վրա «ապացուցում» է Կեղծ-Մովսեսի 8-րդ դարի հեղինակ լինելը: Ա. Մուշեղյանն այս անգամ ևս գըտնում է անհերքելի թվացող փաստը ժխտելու յուրահատուկ միջոց, ցույց տալով, որ Խորենացու մոտ Ասպահապետի Պահլավը ամենայն արյաց տերության զորագլուխն է, մինչդեռ Սեբեոսի մոտ խոսք է գնում միայն Խորասանի (արևելքի) ասպարապետի մասին: Աղբյուրներին լավատեղյակ Գր. Խալաթյանցն անտեղյակ է, որ 581 թվին պարսից արքայից արքա Խոսրով Անուշիրվանը վերացրեց ամենայն արյաց զորագլխի պաշտոնը և դրա տեղ հաստատեց չորս զորապետներ՝ աշխարհի չորս կողմերի անունով: Այս հիման վրա ևս Ա. Մուշեղյանը համոզիչ ցույց է տալիս, որ Խորենացին ապրել է 581 թվից առաջ:

Նույնը վերաբերում է նաև 536 թվից հայտնի Չորս Հայքերի առեղծվածի լուծմանը և Խորենացու Պատմության հետ կապված պատմաաշխարհագրական հայտնագործումներին, որոնք արծարծված են ատենախոսության համապատասխան գլուխներում: Բոլոր այս դեպքերում Ա. Մուշեղյանը մատուցում է այնպիսի անսպասելի լուծումներ, որոնք նրա եզրակացությունները դարձնում են անխոցելի՝ նույնիսկ սկզբունքային հակառակորդների համար: Որևէ նոր թեմայի անցնելիս, նա անպայման ներկայացնում է հարցի քննության նախապատմությունը, իրենից առաջ արծարծված կարծիքները և այդ ֆոնի վրա առավել ցայտուն է երևում այն նորը, որ գիտնականը բերում է տվյալ հիմնահարցերի հետազոտությամբ:

Նույնպիսի գիտական նորություններով են աչքի ընկնում ներկա ատենախոսությունից դուրս Ա. Մուշեղյանի արտալսարանային ուսումնասիրությունները, որոնք վերաբերում են բանասիրության և գրականության տարբեր հարցերի՝ « Մի գերմանական լեգենդի հայկական ակունքները» (1987 թ.) «Псевдоалбанская литература и ее апологеты» (1988), «Личность Хачатура Абовяна в немецкой литературе» (1987):

1985 թ. Մյունխենից հայագետ պրոֆ. դոկտոր Ցուլեուս Ասֆալգի խնդրանքով և գրականության ինստիտուտի հանձնարարությամբ Ա. Մուշեղյանը խմբագրել և եվրոպական լեզուներով հայագիտական հրատարակությունների մատենագիտությամբ լրացրել է գերմաներեն եռահատոր «Համաշխարհային գրականության բառարանի» հայ հին և նոր գրականության վերաբերյալ բոլոր նյութերը, որի համար արժանացել է գերմանացի հայագետի բարձր գնահատականին և շնորհակալությանը:

Գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի անդամության երկարամյա իմ փորձը հնարավորություն է ընձեռում կազմելու պաշտպանված դիսերտացիաների համեմատական տախտակ և հիշողության մեջ պահելու գիտության մեջ ներդրված նորությունները: Ալբերտ Մուշեղյանի ատենախոսությունը գալիս է գրավելու երևելի տեղ իմ հիշողության դաշտում:

Գևորգ ԱԲԳԱՐՅԱՆ
Բանասիրության դոկտոր

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

ՉԱՐԵՆՑԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չարենցն այն բանաստեղծն էր, որ ամենից սրությամբ պետք է զգար և արձանագրեր այս հզոր սպասումներն ու հուսախաբությունները:

Մայակովսկու պոեմներից մեկը կոչվում էր «Ֆլեյտա-ողնաշար» («Ֆլեյտա-պոզվոնոչնիկ»): Պատահական չէ, որ այս զարմանալի պատկերը ըստեղծվեց դարասկզբի երկրորդ տասնամյակում, Չարենցի սերընդակից բանաստեղծի կողմից: Ժամանակը ծնում էր այսպիսի բանաստեղծական անհատականություններ, որոնք իրենց ողնաշարով էին զգում աշխարհի և մարդու ողբերգությունն ու սպասումները: Չարենցը այդպիսի շատ քչերից էր, և նրա ստեղծագործության մեջ ամենամութ ու մռայլ պատկերները և ամենապայծառ սպասումները ծընվում էին կողք-կողքի, նույն պահերին:

Չարենցը իր էության մի կողմով, անկասկած, կրողն ու արտահայտիչն էր ամբողջ ռուսական կայսրությունում տարածված տրամադրությունների: Եվ այս իմաստով չըպետք է ժխտել ռուս գրականության հատկապես մեծ ազդեցությունը Չարենցի ստեղծագործության վրա: Բայց այդ ազդեցությունը պետք է հասկանալ որպես գրական մթնոլորտ, և ոչ թե ուղղակի ուսումնառություն: Ռուս գրականության միջոցով Չարենցը, որն այլ օտար լեզուներ չգիտեր, ընկալում էր նաև համաեվրոպական գրական շարժումները, սիմվոլիստներից աստիճանաբար հասնելով մինչև անտիկ աշխարհ: Չարենցը այն հայ բանաստեղծն էր, որն ամենից շատ ու ամենից ուղղակիորեն էր կապված համաշխարհային մշակույթի հետ, և այս պետք է ընկալել ոչ այնքան իբրև նրա ինտելեկտի կամ կրթվածության բնութագիր, այլ իբրև իր բանաստեղծական անհատականության բնորոշ գիծը:

Եվ, այնուամենայնիվ, նա խորապես ազգային բանաստեղծ էր, և եթե կարելի է այդպես արտահայտվել, ամենաազգայիններից մեկը մեր բանաստեղծության մեջ: Տերյանի պես լինելով քաղաքային մշակույթի մարդ, Չարենցը հեռացավ ազգային կենցաղության այն կարևոր ցուցիչներից, որոնք այնքան մեծ նշանակություն ունեցան նախորդ բանաստեղծների ստեղծագործության մեջ՝ ժողովրդական լեզու՝ բարբառի տարրերով, և ժողովրդական կենցաղ: Բայց նրա կապը ազգային գոյության և ազգային ոգու հետ նույնքան ուժեղ էր ու խորը:

Եվ դրա համար ազգային գոյության ամենածանր ու մռայլ հարցականները շատ վճռական նշանակություն ունեցան Չարենցի ստեղծագործական անհատականության ձևավորման համար: Ավելին, այդ հարցականներն ամենից խորը արտահայտվեցին հենց նրա ստեղծագործության մեջ:

Մեր գրականության մեջ ոչ ոք այնքան խորն ու համապարփակ չարձագանքեց մեր ազգային ողբերգությանը, ինչքան Չարենցը: Ծնունդով, ճակատագրով, բանաստեղծական անհատականության առանձնահատկություններով նա դատապարտված էր այդպիսին լինելու: Հայ նորագույն գրականության մեջ մի հեղինակ կա, որ այս տեսակետից կարող է նրա կողքին դրվել, և այդ մեկը Հակոբ Օշականն է, որը իր «Մնացորդաց» վեպով փորձեց պատասխաններ տալ այն նույն հարցերին, որոնք այնպես լլկում էին Չարենցի հոգին: Պատասխանները կարող էին տարբեր լինել, բայց հասկանալու ձգտումը ընդհանուր էր երկուսին: Թերևս, ավելի ճիշտ է ասել, այդ ձգտումը ընդհանուր էր ետեղեռնյան մեր ողջ գրականությանը: Բայց Չարենցի կիրքն ավելի հզոր է, ավելի խորը, չպղտորված ժամանակի արևմըտյան գրական հոսանքների ու մոդայիկ փիլիսոփայությունների ազդեցությամբ, որ հստակ զգացվում էին Օշականի ստեղծագործության մեջ: Չարենցը մոլեգնորեն, չխնայելով իրեն և մեզ, խորանում է մեր վերքերի մեջ, ձգտում հասկանալ մեր բոլոր վերիվայրումների պատճառները, և Չարենցի այս կիրքը թերևս ամենաանգնահատելի ու անմերժելի արժանիքն է նրա ըստեղծագործության: Նրա կոնկրետ գնահատականները վիճարկվել են ու դեռ շատ կվիճարկվեն, դրանք երբեմն պարզապես անարդար են: Բայց հասկանալու կիրքը, որ նա դրեց իր՝ ազգային ողբերգությանը նվիրված գործերում, միշտ ստիպելու է մեզ նորից ու նորից փորձել հասկանալ մեր պատմության մութ հանգույցները, մեր մեծ ողբերգության պատճառները:

Չարենցը երբեմն հասնում է ժխտման ամենամռայլ խորխորատները: Բայց Չարենցի ստեղծածը անհույս ողբ չէ, անհուսության արտահայտություն չէ: Որտեղ կա հասկանալու ցանկություն, այնտեղ չկա անհուսություն: Այնտեղ կա հեռանկար: Հասկանում են ինչ-որ բան փոխելու համար: Չարենցը պատմաբան չէր, Չարենցից չի կարելի սպասել գիտական սթափ գնահատականներ, և այս կողմից մոտենալ Չարենցին նշանակում է չտեսնել բանաստեղծի և գիտնականի տարբերությունները: Չարենցը մեզ տալիս է իր հոգին, մեծ հայրենասերի հոգին. որանից ավելի մեծ բան բանաստեղծը չի կարող տալ: Բանաստեղծի տված կոնկրետ գնահատականները կարող են հնանալ, և հնանում էլ են. բայց կենդանի ոգին մնում է նրա ստեղծագործության տողերում, և մեզ ամենից շատ հուզողն այդ հոգին է:

Ամենևին չեմ ուզում ասել, թե Չարենցի կոնկրետ գնահատականներն արժեք չունեն: Ոչ, առանց այդ կոնկրետ գնահատականների նրան հասկանալ անհնար է:

Այստեղ է, որ պետք է փնտրել Չարենցի այսօրվա զարմանալի այժմեականության, թարմության գաղտնիքը: Վերջիվերջո, արվեստի իմաստով (եթե արվեստ ասածը հասկանանք միայն իբրև կատարյալ բանաստեղծական տեխնիկա), Չարենցի անմիջական նախորդն ու ուսուցիչը՝ Վահան Տերյանը, ավելի հրապուրիչ է, ավելի բարձր: Մեր բանաստեղծությունը չգիտի ավելի նուրբ բանաստեղծի, քան Վահան Տերյանն է (գոնե արևելահայ բանաստեղծության մեջ): Եվ հայ ընթերցողը դեռ երկար, շատ երկար է արբելու Տերյանի երաժշտությամբ, նրա աշխարհի նրբությամբ:

Բայց երբ 20-րդ դարի վերջում հայ մարդը փորձում է հասկանալ իրեն և իր ժողովրդին, այս աշխարհում ու այս պատմության մեջ իրեն բաժին ընկած ճակատագիրը, նա պետք է դիմի և դիմում է առաջին հերթին Չարենցին: Չարենցի ստեղծագործությունը բաց է այսօրվա մեր ամենահուզող խնդիրներին, նրա այդ անհամեմատելի անկեղծությունը ուղղված էր ոչ միայն իր ժամանակակիցներին, այլև հետագա սերունդներին: Չարենցի անկեղծ, կըրքոտ, մոլեգին խոսքը արձագանք է պահանջում միշտ, երեկ, այսօր, վաղը նաև:

Մենք Չարենցի հետ միասին խոնարհվում ենք մեր մեծերի, առաջին հերթին՝ Թումանյանի, Իսահակյանի, Տերյանի առջև, որոնցից ամեն մեկին այնքան զգացված ու ակնածալից տողեր է նվիրել Չարենցը: Բայց մեր նորագույն գրականության մեջ ոչ մեկը մեզ այնքան չի մոտենում մեր ժամանակին, մեր այս 20-րդ դարին ու նրա ողբերգական խնդիրներին, ինչքան Չարենցը: Եվ այս տեսակետից նրա ստեղծագործության ոչ մի բաժինը չպետք է դուրս մնա մեր ուշադրությունից՝ ոչ հեղափոխական հզոր երգերը, ոչ ազգային ճակատագրի մռայլ ու ողբերգական պատկերները, ոչ անհատի մենակության նրա տըխուր արտացոլումները: Ժամանակը այս բոլորի մեջ է, և ոչ թե դրանցից մեկն ու մեկի: Իր անհատականությամբ էլ — ոչ միայն ստեղծագործությամբ — Չարենցը մեր խորապես հակասական դարի մարդն էր, և այս տեսակետից պետք է նայել Չարենց-մարդուն: Այս էլ պատահական չէ, որ նրա զուտ մարդկային նըկարագիրը այնքան շատ է ըզբաղեցնում այսօրվա հային: Շատ քչերի կյանքն է դառնում այնպիսի ուշադրության առարկա, ինչքան Չարենցինը: Ընդ որում, և այս արդեն երևի զուտ մեր ազգային նըկարագրի գիծն է — Չարենցին տրվում են ամենածայրահեղ ու հակասական գնահատականներ: Ոմանց համար նա սուրբ է, ընդ որում, ոչ թե սրբացած իր մարտիրոսությամբ, այլ իր վարքով ու պահվածքով անթերի մեկը: Ուրիշների համար ուղիղ հակառակն է, և Չարենցի մասին խոսելիս հիշում են նրա բազմաթիվ մարդկային թերությունները, արատները: Մանավանդ, երբ մեջտեղ են գալիս քսան-երեսնական թթ. գրական կյանքի խնդիրները:

Այս բևեռացված ըմբռնումներով Չարենցին չի կարելի ճիշտ տեսնել: Չարենցին սատանա կամ հրեշտակ դարձնելը այն ամենամեծ մեղքերից մեկն է, որ մենք կարող ենք գործել մեր պատմության և այդ պատմության մեծագույն դեմքերից մեկի հանդեպ: Առհասարակ, որևէ մեկին կուռք կամ դժոխքի ոգի դարձնելը ցույց է տալիս միայն մեր անընդունակությունը ուղղակի նայել պատմության երեսին: Չարենցը հզոր անհատականություն էր, որի մեջ հզոր էին և նրա առաքինությունները, և նրա պակասությունները: Ինչպես իր բանաստեղծության մեջ, այնպես էլ իր կյանքում, Չարենցը չափուկշռի մարդ չէր, չափի ըզգացումը սովորական իմաստով խորթ էր նրան: Այս իմաստով էլ նա իր նախորդներից շատ էր տարբեր: Իր նամակներից մեկում հերթական միջադեպից հետո, նա իրեն անվանում է սկանդալիստ. «Գնում ես, էլի, Արուսջան. բարով գնաս: Չմոռանաս սկանդալիստ Չարենցին...»: (Արուս Ոսկանյանին ուղղված նամակից, 1923, 10.4.): Կիսակատակ այս արտահայտության մեջ պետք է տեսնել Չարենցի անհատականության իրական գծերից մեկը: Այդ գիծը ոչ պետք է տվաղել, ոչ սարսափել, ոչ էլ փորձել դրանով գնահատել մեր նորագույն պատմության մեծագույն անհատներից մեկին: Դրա մեջ էլ, ինչքան էլ այդ տարօրինակ թվա առաջին հայացքից, պետք է տեսնել ժամանակը, առաջին հերթին՝ ժամանակը: Նախորդ շրջանի բանաստեղծները կարող էին լինել և էին ամենատարբեր անհատականություններ՝ իրենց լավ ու վատ առանձնահատկություններով. բայց նրանք չէին կարող «սկանդալիստ» լինել, որովհետև նրանց ժամանակն ուրիշ էր... Դուք կարո՞ղ եք Պուշկինին պատկերացնել կաբակներում քեֆ անելիս. չեք կարող. չեք կարող այդ վիճակում պատկերացնել նաև Լերմոնտովին, Տյուտչևին, Ֆետին, ուրիշներին: Բայց Եսենինի կամ նույնիսկ Բլոկի համար կաբակը արդեն դառնում է սովորական, եթե ոչ հարազատ միջավայր...

Ամեն բանաստեղծի քնարական հերոս, ի վերջո, իր հեղինակի էության և բնավորության արտացոլումն է: Եվ եթե այսպես նայենք, 20-րդ դարի սկզբի հեղինակների քնարական հերոսները շատ տարբեր են դասական քնարերգության հերոսից նաև այս տեսակետից. բոհեմական կենցաղը արտացոլվում է նաև քնարական հերոսի մեջ: Բոհեման հասարակությանը հակադրվելու, քաղքենիական հասարակությունից իր տարբերությունն ընդգծելու ձևերից մեկն է: Այսպես պետք է նայել բանաստեղծի անհատականությանը, նրա տիպին: Եվ ուրեմն, Չարենցի «սկանդալիստության» մեջ օբյեկտիվորեն արտացոլվում էր ժամանակը, ժամանակի հակասությունները:

Եվ այսպես, Չարենցի ըստեղծագործության ու անհատականության մեջ խորն ու բազմակողմանիորեն արտացոլվեց իր ժամանակը: Հենց դրանով նա դարձավ 20-րդ դարի հարազատ որդին, որ իր ընթերցողների հետ է այսօր էլ, այդ դարի ավարտին...

Ազատ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ
Բանասիրության դոկտոր

Այստեղ ծնվեց քաղաքը

Մինչև 1930 թ. Հայաստանում կառուցվեցին մի շարք շրջանային հիդրոէլեկտրակայաններ (Ձորագետի, Երևանի, Լենինականի) և ջրանցքներ, որոնք, սակայն, ոչ մի կերպ չէին կարող բավարարել արդյունաբերության և գյուղատնտեսության հարաճուն պահանջները: Այդ պրոբլեմի լուծման միակ ուղին համարվեց Սևանա լճի ջրի դարավոր պաշարների կոմպլեքսային օգտագործման ծրագրի իրագործումը: Կանգ չառնելով Սևան—Հրազդան ջրա-էներգետիկ համակարգի նախագծի պատմության վրա, հարկ է նշել, որ նրա նախագծման սխեման կազմել էր խոշոր ինժեներ-հիդրոտեխնիկ Իոսիֆ Տեր-Աստվածատրյանը (1931 թվական): Նախատեսվում էր կառուցել ևս յոթ հիդրոէլեկտրակայան, որոնցից ամենահզորը լինելու էր Գյումուշի հիդրոէլեկտրակայանը:

Հայրենական պատերազմի տարիներին Սևան-Հրազդան ջրա-էներգետիկ համակարգի շինարարությունը դադարեցվեց, սակայն պատերազմի ավարտից անմիջապես հետո՝ 1945 թվականի սեպտեմբերին, ԽՍՀՄ-ի պաշտպանության պետական կոմիտեի որոշման համաձայն, Երևանում ստեղծվեց Գյումուշի հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը նախապատրաստող գրասենյակ՝ Էլարի և Ախտայի շինարարական տեղամասերով: Այդ գրասենյակը մեկ տարի անց դարձավ շինարարական վարչություն (պետ՝ Գարեգին Աղաբաբով, գլխավոր ինժեներ՝ Ստեփան Քարամյան):

Հիշյալ գրասենյակի ինժեներա-տեխնիկական փոքրաթիվ հիմնադիր կազմի մեջ էին փորձառու ինժեներներ, նախագծողներ, շինարարներ: Այդ խմբին 1946 թ. հուլիսին միացավ նաև տողերիս հեղինակը:

Գյումուշի հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը մեր հանրապետությունում իր նախատիպը չէր ունեցել: Այն պետք է դառնար մի խոշոր համալիր՝ բաղկացած բարդ, մեծածավալ հիմնական հիդրոտեխնիկական կառույցներից ուժային հանգույցից և «օժանդակ կառույցներից»: Այդ «օժանդակ կառույցների» թվին էին պատկանում Երևան—Ախտա (Հրազդան) երկաթուղին, Ախտայի, Արզնի (Լուսակերտի) և Լուսավանի (Չարենցավան) մշտական բանվորական ավանները, մի քանի տասնյակ կիլոմետր երկարության խճուղային ճանապարհներ, գործարաններ և այլն: Հիդրոէլեկտրակայանի և երկաթուղու շինարարության ավարտից հետո դրանք պետք է ունենային խիստ կարևոր նշանակություն Կոտայքի (Աբովյան), Աշտարակի և Ախտայի շրջանների տնտեսական զարգացման համար:

Պետք է խոստովանել, որ նկատի ունենալով կառուցվելիք հիդրոէլեկտրակայանի հզորության, ապա և նշանակության խիստ նվազեցումը, կապված Սևանի մակարդակի զգալի իջեցման հետ, որոշվեց շեշտը դնել բանավանների և երկաթուղու շինարարության վրա: Նրանք դրանում էին տեսնում մեր հանրապետության տնտեսական զարգացման հիմնական ուղին: Նրանք չսխալվեցին:

Գյումուշի հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը սկըսվեց 1945 թ. աշնանը Երևան—Ախտա երկաթուղու շինարարությամբ, իսկ 1946 թ. գարնանը սկսվեց Ախտայի բանավանի շինարարությունը՝ սեփական նախագծերով: Երկաթուղին նախագծվել է «Կավտրանս-պրոեկտ»-ի կողմից և շինարարության ընթացքում վերամշակվում է Մոսկվայի արդյունաբերական տրանսպորտի նախագծային կազմակերպության կողմից: Լուսավանի և Լուսակերտի մշտական բանավանների նախագծման աշխատանքները Հիդրոէներգոնախագծի հայկական բաժանմունքի կողմից (նախագծի և անվանումների հեղինակ, ճարտարապետ Տիրան Մարության) ավարտվեցին համարյա միաժամանակ՝ 1947 թվականի սկզբին:

Ինչպես Լուսավանի, այնպես էլ Երևան—Ախտա երկաթուղու միջին հատվածի շինարարությունը հանձնարարված էր իրագործել Գյումուշհէկշինի նոր կազմակերպված շինարարական տեղամասերից մեկին, որը ղեկավարում էր հաղորդակցության ճանապարհների շինարար-ինժեներ Իվան Ծարքաթովը (աշխղեկ՝ Գագիկ Քուրքչյան):

Լուսավանի շինարարությունը սկսելու համար անհրաժեշտ էր տեղում, ըստ նախագծի վերականգնել Երևան—Ախտա երկաթուղու և կայարանի առանցքային գծերը և դրանք հիմք ընդունելով՝ նշահարել ավանի առաջին թաղամասի տասը բնակելի շենքերի հիմնափոսերը: Նշված աշխատանքը հանձնարարված էր նախագծային բաժնի (պետ՝ Արգամ Սանադյան) երեք երիտասարդ ինժեներների, որոնք «շտապ տեխնիկական օգնություն» էին ցույց տալիս շինարարության բոլոր տեղամասերին: Վերականգնվեց ապագա Երևան—Ախտա երկաթուղու և Լուսավան կայարանի առանցքային գծերը: Դրանից հետո ինժեներ Սուրեն Հարությունյանը թեոդոլիտը տեղակայեց հիմնական հենակետի վրա, կատարվեց անհրաժեշտ չափումներ, իսկ Ռուբեն Գևորգյանը առաջին փայտացիցը մխրճեց հողի կուրծքը և նշահարեց առաջին շենքի առաջին անկյունակետը: Այդ փոքրիկ փայտացցով 1947 թ. ապրիլի 28-ին սկըսվեց Լուսավանի պատմությունը, այդ օրը Լուսավանի ծննդյան օրը հանդիսացավ, իսկ ինժեներ Ռուբեն Գևորգյանը՝ անմիջական հիմնադիրը:

Խումբը կատարեց առաջադրանքը տեղամասի տեխնիկ Հայկարամ Սարգսյանի և մի բանվորի օգնությամբ (նրա

ՀԱՐՁԱԿՈՒՄ ԲՐՅՈՒՍԵԼԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ՎՐԱ

Պատասխանատվությունը ստանձնել է «Գուրգեն Յանիկյան» ջոկատը

Հունիսի 21-ի առավոտյան Հայաստանի լրատվական գործակալություններ է զանգահարել արևմտահայերեն խոսող մի երիտասարդ և թելադրել է հետևյալ հայտարարությունը:

«Ներոս Գուրգեն Յանիկյանի անվան մարտական ջոկատը ստանձնում է այսօր վաղ առավոտյան ժամը 01.00-ին Բրյուսելի թուրքական դեսպանատան դեմ ուղղված ռմբահարման պատասխանատվությունը:

Հայոց ցեղասպանությունից 82 տարի հետո, Թուրքիան շարունակելով միջազգային պայմանագրերի և մարդկային իրավունքների ոտնահարումն իր քաղաքականությունը՝ ծավալապաշտական և անարդյունավետ քաղաքականություն է վարում Բալկաններում, Կովկասում և Միջին Արևելքի բոլոր խաղաղասեր ժողովուրդների նկատմամբ:

Ուստի, Յանիկյանի անվան մարտական ջոկատի հրամանատարությունը զգուշացնում է, որ 1997 թվականի հուլիսի 1-ից սկսած՝ թուրքական բոլոր հաստատությունները, ներկայացուցչությունները և ծանրոցները գրավելու ենթակա են [illegible]:

Կոչ ենք ուղղում միջազգային հանրային կարծիքին հեռու մնալ թուրքական հաստատություններից և Թուրքիա ճանապարհորդություններից՝ խուսափելու համար անմեղ զոհերից, որոնց միակ պատասխանատուն լինելու է թուրք քաղաքաքար պետությունը:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՅԱՆԻԿՅԱՆ մարտական ջոկատ
Մարտական կենտրոն հրամանատարություն
21 հունիսի 1997 թ.»:

«Ռոյթեր» գործակալությունը դեպքի վերաբերյալ իր լրատվությունում մեջ հատվածներ է բերում այս հայտարարությունից՝ ավելացնելով, որ ժամը 01.00-ին մեքենա է մոտեցել դեսպանատանն ու անհայտ մի անձնավորություն ռումբ է նետել դեսպանատան տարածք: Ռումբը պայթել է մեկ րոպե անց: Կոտրվել են դեսպանատան և հարևանությամբ գտնվող [illegible]: Ավելի ուշ [illegible] տեղեկացրել, որ հարձակման պատասխանատվությունը ստանձնում է Գուրգեն Յանիկյանի անվան հայկական ջոկատը:

«Երևան» տեղեկատվական կենտրոն

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՐԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՎԻՄԱՏԻՊ ՔԱՐԵՐՆ ՈՒ ԱԼՄԱՍՏՆԵՐԸ

Վաթսունական թվականների սկզբին Երևանում [illegible] թյան վարչության լաբորատորիա: Ուսումնասիրությունները պարզեցին, որ փորձանմուշները, իրենց ֆիզիկամեխանիկական հատկանիշներով բավարարում են ալմաստների սինթեզման նպատակներով օգտագործվող վիմատիպ քարերի նկատմամբ ներկայացվող պետական ստանդարտի պահանջները: Այդ պահանջները հինգն են.

ա) վիմատիպ քարերի փորձանմուշի միառանցք սեղմման դիմադրությունը պետք է գտնվի 900-ից մինչև 2000 կգ/սմ² սահմաններում,

բ) ծռման ժամանակավոր դիմադրությունը՝ 250-ից մինչև 450 կգ/սմ² սահմաններում,

գ) մածուցիկությունը հարվածի պահին՝ 2,5-ից մինչև 5 կգ/սմ² սահմաններում,

դ) արդյունավետ ծակոտկենությունը՝ մինչև 8 տոկոսի սահմաններում,

ե) չլուծվող մնացորդի պարունակությունը՝ մինչև 8 տոկոսի սահմաններում:

Դրական արդյունքներից ելնելով, կազմվեցին որոնողական աշխատանքների նախագիծ ու նախահաշիվ, որոնք պետք է իրագործվեին երկու տարվա ընթացքում՝ 1964—1965 թթ.: Սակայն նախագծի հեղինակը, երկրաբանության վարչության ղեկավարության հրամանով, տեղափոխվեց այլ աշխատանքի, և, վիմատիպ քարերի գծով որոնողական աշխատանքները կատարվեցին այլ երկրաբանների կողմից, որի հետևանքով էլ, արդեն իսկ հայտնաբերված հանքավայրը անհիմն կերպով խոտանվեց: Դրանով իսկ Երևանի «Ալմաստ» գործարանը, գործարկման առաջին իսկ օրից, արտադրությունը ամբողջությամբ կողմնորոշեց միայն և միայն դեպի բերովի հումքը: Վիմատիպ քարերը բերվում էին Վրաստանի Ալգետի հանքավայրից, և հումքի յուրաքանչյուր տոննայի համար վճարվում էր 1100 նախկին ԽՍՀՄ-ի ռուբլի:

Հետագայում (1975 թ.) Երևանի «Ալմաստ» գործարանի գլխավոր տեխնոլոգ Մ. Մաթոսյանի խնդրանքով, նորից անդրադարձանք վիմատիպ քարերի հարցին, և, քանի որ հնարավորություն էր ընձեռվել նոր նմուշները փորձարկել արդեն իսկ գործող «Ալմաստ» գործարանում ինչպես լաբորատոր, այնպես էլ արդյունաբերական եղանակով, ապա մենք գործարան տարանք երեք մեծածավալ նմուշներ՝ Իջևանի հանքավայրի երեք տարբեր տեղամասերից:

«Ալմաստ» գործարանի գլխավոր տեխնոլոգ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Միքայել Մաթոսյանի գլխավորությամբ կատարված փորձարկումները ոչ միայն հաստատեցին Իջևանի վիմատիպ քարերի պիտանիությունը տեխնիկական ալմաստների սինթեզման համար, այլ նաև բացահայտեցին Հայաստանի վիմատիպ քարերի առավելությունները Ալգետիի հանքավայրի քարերի նկատմամբ: Մ. Մաթոսյանը արտահայտեց նաև այն կարծիքը, որ Իջևանի վիմատիպ քարերը Վրաստանի քարերի փոխարեն կիրառելու դեպքում արտադրողականությունը կբարձրանա 20—30 տոկոսով:

Նշված փորձարկումների արդյունքների հիման վրա Երևանի «Ալմաստ» գործարանի տնօրեն Կ. Միտոյանը նամակով (թիվ 05/6285, 29 նոյեմբերի 1976 թ.) դիմել է երկրաբանության վարչության պետ Է. Ղուլյանին և հայտնել, որ «Երևանի «Ալմաստ» գործարանում կատարված լաբորատոր և փորձնա-արտադրական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ Իջևանի քարերը պիտանի են ալմաստների արդյունաբերական սինթեզման համար և Վրաստանի Ալգետիի հանքավայրի քարերի նկատմամբ ունեն մի շարք առավելություններ, որոնցից արժե հիշատակել հետևյալը. 20 տոկոսով կրճատվում են անհաջող «թխվածքները», որոնք էլ նպաստում են սինթեզման գործընթացում արտադրողականության բարձրացմանը»:

Նամակի վերջում գործարանի տնօրենը ցանկություն էր հայտնել տեղեկանալ Իջևանի հանքավայրի պաշարների մասին և լրացուցիչ փորձարկումների համար ստանալ մեծաքանակ փորձանմուշներ:

Իջևանի վիմատիպ քարերի հանքավայրի 4 տարբեր տեղամասերից վերցված 4 տեխնոլոգիական նմուշները, յուրաքանչյուրը 500 կգ, իմ կողմից «Ալմաստ» գործարանին հանձնվեցին 1977 թ. հոկտեմբերի 28-ին, դրանց փորձարկումներն ավարտվեցին 1978 թ. վերջին, և, բոլոր 4 նմուշներն էլ հաստատեցին Իջևանի քարերի լիարժեք պիտանիությունը ալմաստների սինթեզման համար: Տեխնոլոգիական փորձարկումների արդյունքներն ամփոփված են գործարանի կողմից երկրաբանության վարչությանը հանձնված հաշվետվության մեջ, որում հեղինակները՝ Է. Գրիգորյանը, Մ. Մաթոսյանը և Տ. Լուսյանը գրում են. «Ալգետի հանքավայրի վիմատիպ քարերի հետ համեմատելիս հնարավորություն է ընձեռվում խոսելու Իջևանի վիմատիպ քարերի առավելության մասին, որը կայանում է անհաջող «թխվածքների» քանակի նվազման և մեկ փորձախմբի ընթացքում ալմաստների ելքի մեծացման մեջ: Սա վկայում է ալմաստների սինթեզման գործընթացներում արտադրողականության մեծացման մասին՝ Ալգետիի քարերի փոխարեն Իջևանի քարերն օգտագործելիս»:

Հիմա հակիրճ բնութագրենք Իջևանի վիմատիպ քարերի հանքավայրի բազմաթիվ տեղամասերից երկուսը՝ Խոլարկերի և Ցամաքձորի, որոնցում Հայաստանի կառավարության հանձնարարությամբ 1982—84 թվականներին կատարվել են նախնական հետախուզական աշխատանքներ:

Նշված երկու՝ հարևանությամբ տեղադրված և, փաստորեն, մեկը մյուսի բնական շարունակությունը հանդիսացող տեղամասերը, գտնվում են Իջևան քաղաքի արևմտյան ծայրամասից մոտ 4 կմ հարավ-արևմուտք ընկած սակավաթիվ ու մեծամասամբ չորացող ծառերով ծածկված նախալեռնային հարթության վրա, Երևան-Իջևան ավտոմայրուղուց դեպի ձախ և նրա անմիջական հարևանությամբ: Վիմատիպ քարերը տեղ-տեղ ծածկված են ոչ հզոր (1—2 մ) ժամանակակից նստվածքներով:

Նախնական հետախուզման ենթարկված երկու տեղամասերից համատեղ վերցվել է 57 փորձանմուշ, և բոլորն էլ Հայաստանի երկրաբանության վարչության լաբորատորիայում ենթարկվել են փորձարկումների՝ ալմաստների սինթեզման նպատակներով կիրառվող վիմատիպ քարերի համար սահմանված պետական ստանդարտի պահանջներով:

57 նմուշներից 39-ը (70 տոկոսը) բավարարում են առաջին (ա) ստանդարտի պահանջները՝ միառանցք սեղմման ժամանակավոր դիմադրությունը տատանվում է 903-ից մինչև 1329 կգ/սմ² սահմաններում: Երկրորդ (բ) ստանդարտի՝ ծռման ժամանակավոր դիմադրության, պահանջները բավարարում են փորձարկման ենթարկված նմուշների 70 տոկոսը: Երրորդ (գ) ստանդարտի՝ մածուցիկությունը հարվածի պահին, պահանջները բավարարում են՝ 90 տոկոսը: Չորրորդ ստանդարտի՝ արդյունավետ ծակոտկենության, պահանջները բավարարում են փորձարկված բոլոր նմուշները: Արժե ընդգծել, որ ալմաստների սինթեզման նպատակներով կիրառվող վիմատիպ քարերին ներկայացվող այս վերջին պահանջը կարևորներից ամենակարևորն է, որի շնորհիվ էլ Իջևանի քարերը առավելություններ ունեն Ալգետիի հանքավայրի քարերի նկատմամբ, և ալմաստների սինթեզման գործընթացներում մեծացնում են արտադրողականությունը՝ առանց տեխնոլոգիական որևէ փոփոխության: Իջևանի վիմատիպ քարերի արդյունավետ ծակոտկենությունը տատանվում է 0,9-ից մինչև 3,62 տոկոսի սահմաններում, իսկ Ալգետիի հանքավայրի քարերինը՝ 1-ից մինչև 4 տոկոսի սահմաններում: Այսինքն, Իջևանի քարերի արդյունավետ ծակոտկենությունը Ալգետիի քարերից փոքր է 10 տոկոսի չափով, հանգամանք, որ շատ ու շատ կարևոր է ալմաստների սինթեզման գործընթացներում կոնտեյներների պայթյունից խուսափելու համար:

Փորձարկման ենթարկված նմուշների 90 տոկոսը (57-ից 52-ը) բավարարում է վերջին ստանդարտի պահանջները:

Հրաչիկ ԱՎԱԳՅԱՆ
Երկրաբանա-հանքաբանական գիտությունների դոկտոր
ՀՀ ԳԱԱ տնտեսագիտության ինստիտուտ

(Շարունակելի)

ԻՆՉՊԵ՞Ս ԵՔ ԱՊՐՈՒՄ, ԵՐԵԽԱՆԵՐ

(Վանաձորում կայացած միջբուհական գիտաժողովի առթիվ)

Ուսուցման բովանդակության և մեթոդիկայի կատարելագործման հարցում էական նշանակություն ունեցավ Վանաձորում կայացած միջբուհական գիտաժողովը՝ կազմակերպված Երևանի, Գյումրիի և Վանաձորի մանկավարժական ինստիտուտների միացյալ ուժերով: Հատկապես արժեքավոր էին երեխաների անվտանգության հարցերին նվիրված զեկուցումները, որոնցում կարևորվում էր մանկավարժական և հոգեբանական տակտի նշանակությունը անչափահասների հետ տարվող աշխատանքներում: Որոշակի տեղ էր տրված նաև 1988 թ. երկրաշարժի՝ երեխաների վրա ունեցած հոգեբանական հետևանքներին: Անշուշտ, սա մի նոր գիծ է արդի մանկավարժության մեջ, որը ժամանակի ընթացքում, ըստ երևույթին, աստիճանաբար կվերանա, այնքանով, որքանով երկրաշարժի ազդեցությունն իր վրա կրող սերունդը կփոխարինվի նոր, լիարժեք հոգեբանությամբ օժտված սերնդով (թեպետ, հնարավոր վտանգը պետք է միշտ էլ աչքի առաջ ունենալ՝ նախկին սխալներից խուսափելու համար):

Զեկուցումների մեջ առանձնակի կարևորվել էր երեխաների սեռական դաստիարակությունը, ինչպես նաև կինոյի և հեռուստատեսության դերը այդ գործում: Էական նորություն էին նաև «Քրեական միջավայրը և երեխաների անվտանգությունը», «Մանկական մուրացկանությունը և թափառաշրջիկությունը», «Անչափահասների իրավախախտումների դրդապատճառները» թեմաներով ուսումնասիրությունները, որոնք նախկինում մանկավարժության մեջ այնքան էլ չեն կարևորվել:

Ամբողջ գիտաժողովի նպատակը, ի վերջո, առողջ, լիարժեք սերնդի դաստիարակությունն էր: Այդ էր հուշում նաև «Անվտանգ մանկություն» կրող խորագիրը: Գիտության և կրթության բնագավառի առաջնահերթ խնդիրներն այսօր պետք է համարվի նմանատիպ հետազոտությունների միավորումը առանձին ժողովածուներով, որոնք օգտագործվեն իբրև բուհական դասագրքեր:

Գայանե ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Վանաձոր

անունը այսօր չեմ կարող մտաբերել), աշխատանքի ավարտը նշվեց մեկական պատառիկ ձյուն ուտելով: Հաջորդ օրը փորվեցին շենքերի հիմնափոսերը և կառուցվեցին հիմքերը:

Լուսավանի շինարարությունը սկսվեց:

Սա այն եզակի դեպքերից մեկն է, երբ ստույգ հայտնի է ապագա քաղաքի հիմնադրման ոչ միայն տարին, այլև օրը: Սակայն, դժբախտաբար, ժամանակին այդ փաստը մամուլում չնշելու պատճառով, ուղղակի մոռացվում են և անցած դեպքերը, և այդ դեպքերի մասնակիցների անունները:

Բնակելի շենքերի հիմնափոսերի նշահարումով աշխատանքը չավարտվեց: Մի քանի ամիս անց «շտապ օգնություն» խումբը իրագործեց Ֆանտան—Լուսավան երեք կիլոմետրանոց խճուղային ճանապարհի նախագծման աշխատանքները և այլ օգտակար գործեր:

Ինժեներ Ռուբեն Գևորգյանը 1948 թ. աշխատանքի անցավ ուժային տեղամասում: Սկզբում աշխատեց որպես ավագ աշխողեկ, իսկ 1950 թվականից մինչև շինարարության ավարտը ղեկավարեց ուժային հանգույցի տեխնիկական միտքը՝ որպես գլխավոր ինժեներ (պետ՝ Բագրատ Ամերիկյան): Դրանից հետո նա աշխատեց Աթարբեկյանի հիդրոէլեկտրակայանում՝ որպես շինարարության գլխավոր ինժեներ և պետ, Երևանի ՋԷԿ-ի շինարարության պետ, Հայհիդրոէներգոշինի գլխավոր ինժեներ (փոխարինեց թոշակի անցած վաստակաշատ Ստեփան Քարամյանին), իսկ 1972 թվականից մինչև իր կյանքի վերջը՝ 1976 թ. դեկտեմբերը, վարեց ՀԿԿ ԿԿ-ի շինարարության և տրանսպորտի բաժնի վարիչի պաշտոնը:

Ինժեներ Սուրեն Հարությունյանը 1949 թ. տեղափոխվեց Էլարի տեղամաս, աշխատեց որպես աշխողեկ և զբաղվեց երկաթուղու և խճուղային ճանապարհների շինարարությամբ, իսկ 1950 թվականից մինչև հիդրոէլեկտրակայանի շինարարության ավարտը ուժային հանգույցի երկրորդ տեղամասի ավագ աշխողեկ էր: Դրանից հետո նա Հայհիդրոէներգոշինում տարբեր պատասխանատու պաշտոններ զբաղեցրեց:

Տողերիս հեղինակի կապը Լուսավանի հետ բավականին երկար տևեց: Լուսավան ժամանած առաջին գնացքի ուղեկիցը եղա, որպես երկաթուղու շինարարության ավագ աշխողեկ (հանգույցի պետ՝ Մկրտիչ Բիշարյան, գլխավոր ինժեներ՝ Գևորգ Եղյան, տեղամասի պետ՝ Լևոն Ջավարյան):

Անցել է 50 տարի:

Այսօրվա Չարենցավանը շատ քիչ է նման Լուսավանին: Դա մի գեղեցիկ քաղաք է, մեր ժողովրդի ստեղծագործ աշխատանքի արգասիքը, մեր ժամանակի ծնունդը:

Ստեփան ՄԵՍՉՅԱՆ
Պրոֆեսոր, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր

ԱՅՆ ԺԱՄԱՆԱԿ, ԵՐԲ ՆԱԽԿԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԵՐԿՐՆԵՐԻՆ ԽՈՍՏԱՑՎԱԾ ԱՐԵՎՄՈՒՏՔԻ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ՄԱՍԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է ՄՆԱԼ ԹՂԹԻ ՎՐԱ, ՋՈՐՋ ՍՈՐՈՍԸ ԳՈՐԾՈՒՄ Է:

Բարեգործ Ջորջ Սորոսը

Մնացած աշխարհին անհայտ այդ ի՞նչ գաղտնիքի է տիրապետում Սորոսը: Երբ լուր տարածվեց, թե նա ձեռք է բերել ԱՄՆ-ի ոսկի արդյունահանող ամենախոշոր կոմպանիայի 400 միլիոն դոլարի բաժնետոմսեր, ինվեստորները նետվեցին շուկա և թանկարժեք մետաղի գինը թռցրին ամենաբարձր կետին: Իսկ մեկ շաբաթ հետո նրա գինը հասավ վերջին երկու տարիների ամենաբարձր արժեքին: Գո՞ւցե Սորոսը կանխատեսում էր սղաճի նոր դարաշրջան և իրեն ապահովագրում բորսայական գալիք ճգնաժամից:

Ջորջ Սորոսը ոչ մի բացատրություն չէր տալիս: Սակայն միայն այն փաստը, որ նա ոսկի է գնում, հերիք էր խուճապ առաջացնելու համար: Երբ սղաճի մասին անսպասելի հաղորդագրություններն առաջ բերեցին գների նոր աճ, դա միայն հաստատեց կանխազգալու նրա առասպելական ունակությունը: Չէ՞ որ այդ նա էր՝ «ավազակաբարո բարոնը» (ինչպես կատակով կոչում են նրան), որ 1992 թվականի սեպտեմբերի եվրոպական տարադրամային ճգնաժամի ժամանակ գլխավորեց Անգլիայի բանկի դեմ ուղղված արշավանքը և հասնելով ֆունտ ստերլինգի արժեզրկմանը, ձեռք գցեց մի ավար, որ գնահատվում է 2 միլիարդ դոլար:

Հին հունական դիցաբանության Միդաս թագավորի նման Սորոսը ոսկի է դարձնում այն ամենը, ինչի ձեռք է տալիս: Սակայն, ի տարբերություն առասպելի ժլատի, նա մեծ հաճույքով էլ բաժանվում է իր հարստությունից: Հարուստ Արևմուտքում իր ներդրումներից ստանալով մեծ շահույթ, մեր օրերի Ռոբին Հուդը այդ գումարները տալիս է դրա կարիքն անչափ զգացող խեղճ ու կրակ Արևելքին:

Ֆունտ ստերլինգի գործողությունից հետո Սորոսը, առանց հապաղելու, բաշխեց իր եկամուտները: Երեք ամսվա ընթացքում նա ստեղծեց 100 միլիոն դոլարի հիմնադրամ՝ նախկին Խորհրդային Միության գիտության զարգացմանը աջակցելու համար: 25 միլիոն վարկ տվեց Մակեդոնիային և կատարեց պատմության մեջ իր մեծությամբ աննախադեպ մասնավոր մարդասիրական նվիրատվությունը՝ 50 միլիոն դոլարով վարկավորեց այն կազմակերպությունները, որոնք մարդասիրական օգնություն են ցույց տալիս Բոսնիային և Հերցոգովինային:

Այն դեպքում, երբ արևմտյան կառավարությունները դանդաղում են օգնել նախկին ԽՍՀՄ-ի և Արևելյան Եվրոպայի երկրներին, 63-ամյա Սորոսը այսօրվա վիճակով այդ երկրներին տրամադրել է մոտ 300 միլիոն դոլար: Սեփական գրպանից: Առանց որևէ պայմանի:

Սկսած 1984 թ., Սորոսը տվել է, բաժանել ու նվիրել՝ Հարավսլավիայի անկախ 2 ռադիոկայանների համար հաղորդիչներից մինչև Արևմտյան համալսարանները ժամանակավորապես գործուղվող արևելաեվրոպական գիտնականների թոշակները: Նյու Յորքում տեղավորված Սորոսի հիմնադրամը ֆինանսավորել է թշվառության մեջ հայտնված չեխ նկարիչներին, Ալբանիայի և Ուկրաինայի լուսավորության բնագավառում ձեռնարկվող ծրագրերը: Սորոսի ֆիլանտրոպիկ գործունեությունը թույլ է տալիս նրա մասին խոսել որպես «տարածաշրջանում ծավալվող իրադարձությունների վրա ազդող ամենահզոր ուժի»,— ասում է «Ռէնդ քորպորեյշնի» Արևելյան Եվրոպայի փորձագետ Սթիվ Լարրաբին:

Ինչո՞ւ է Սորոսը վատնում իր միլիոններն այն տարածաշրջանի վրա, որը շատերի համոզմամբ բացարձակապես անհեռանկար «սև փոս» է:

— Ես սիրում եմ ռիսկը,— ասում է նա:— Այն ինձ համակում է կյանքի լեցունության զգացումով: Հենց այնպես ապրելը անհավոր տաղտկալի է:

Թեև այս խոստովանությունը կարող է բացատրել բարեգործ և խելահեղ լեռնադահուկորդ Սորոսին, սակայն սա լոկ մի մասն է միայն մեկնաբանելու մի մարդու արարքները, շարժառիթները, որը ժամանակին փախստական է եղել այդ տարածաշրջանից:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին հունգարական հրեա Սորոսների ընտանիքը նացիստական հետապնդումներից փրկվելու համար Բուդապեշտում ապրել է ուրիշ անվան տակ, թաքնվել նկուղներում:

Մի կերպ ողջ մնալով մինչև պատերազմի վերջը, Ջորջ Սորոսը, նրա ծնողները և եղբայրը ականատես եղան այն բանին, թե ինչպես երկիրն ընկավ Խորհրդային Միության իշխանության տակ: Թեև անորոշ ժամանակներ էին, սակայն դրանք դրական դեր խաղացին նրա ապագայի համար:

— 1944 թվականը լավագույնն էր իմ կյանքում,— պատմում է Սորոսը:— Ես 14 տարեկան էի, երբ աշխարհը ներխուժեց իմ կյանքի մեջ: Ես բավականաչափ մեծ էի հասկանալու համար, թե ինչ է կատարվում, և բավականաչափ ջահել՝ այդ ամենը հուզումով ընկալելու համար:

Փախչելով Հունգարիայից, 1947-ին Սորոսը եղբոր հետ հայտնվեց Մեծ Բրիտանիայում: Ջորջը ընդունվեց Լոնդոնի տնտեսագիտական դպրոցը, որտեղ փիլիսոփա Կառլ Պոպպերից իմացավ, թե ինչ է նշանակում «բաց հասարակություն»: Այդ դասերը չեն մոռացվել և հանդիսանում են այն հիմքը, որի վրա հենվում է Սորոսի գործունեության գլխավոր նպատակը՝ օգնել Եվրոպայի այն երկրներին, որոնք ազատվել են բռնատիրական «իզմերի» զրկանքները: Նա մտավախություն ունի, որ նրանց ազատությունը կարող է վտանգվել, եթե տնտեսական և քաղաքական քաոսը շարունակվի: Քանի որ այն կարող է բարեբեր հող ծառայել բռնատիրական ռեժիմների վերականգնման համար:

— Ես բաց հասարակությունների կողմնակից եմ երկու պատճառով,— բացատրում է նա:— Մեկը իրադարձությունների ողբերգական զարգացմանը խոչընդոտելու ռեալ հնարավորություն է: Իսկ երկրորդի իմաստն այն է, որ պատմությունը վերջ չունի: Մարդիկ «սև փոսը» կարող են տեսնել այնտեղ, ուր նախկինում Հարավսլավիան էր: Բայց այդ երկրի ժողովուրդը կդիմանա փորձությանը և ապագայում կգտնի իր ապրելաձևը: Այն, ինչ մենք կպահպանենք և կպաշտպանենք այսօր, կարող է երաշխիք դառնալ հետագա գոյության համար:

Հունգարական ակադեմիայի նախկին պրեզիդենտ, իսկ հիմա Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիական համալսարանի պրոֆեսոր Իվան Բերենդը Սորոսին բնութագրում է որպես «գաղափարին նվիրված մարդ», որը հավատում է արևելաեվրոպական այն հզոր ավանդույթին, ըստ որի քաղաքական վերափոխումները ղեկավարում են ինտելեկտուալները:

— Նա համակված է բարեփոխումների հասնելու անզուսպ ձգտումով,— ասում է Բերենդը, որ նախկինում ղեկավարում էր Հունգարիայի Սորոսի հիմնադրամը:

Սորոսը կարող է իրեն թույլ տալ և աջակցել Արևելքի բարեփոխումներին, քանի որ փող է սարքում Արևմուտքում: Շատ փող: Նրա անձնական կարողությունը գնահատվում է մեկ միլիարդ դոլար: Բացի այդ, որպես «Քվանտում» հիմնադրամի հիմնադիր և տնօրեն (որը փաստորեն, ապրանքային, տարադրամային և ֆոնդային բորսաներում գործող, ինչպես նաև ֆինանսական տարբեր օպերացիաներ իրականացնող հիմնադրամների լայն ցանց է), Ջորջ Սորոսը երբևէ գոյություն ունեցող ամենահաջողակ ինվեստիցիոն մեխանիզմի ուղեղն է: Այդ հիմնադրամի դրամագլուխը 1988 թվից հետո աճել է մոտ 400 տոկոսով: 1981 թվականին «Ինստիտյուշնալ ինվեստոր» հանդեսը Լոնդոնի տնտեսագիտության դպրոցի նախկին ուսանողին շնորհեց «Աշխարհի խոշորագույն ֆինանսիստ» տիտղոսը:

Սորոսը երկար ճանապարհ է անցել մինչև այդ տիտղոսը: Ավարտելով համալսարանը, նա բավական անգույն գործունեություն ծավալեց Լոնդոնյան Սիթիում և Ուոլսթրիտում: Այդպես շարունակվեց մինչև 1969 թվականը, երբ ունենալով 250 հազար դոլար դրամագլուխ, նա իր գործընկերոջ Ջիմ Ռոջերսի հետ հիմնադրեց «Քվանտում» ինվեստիցիոն միջազգային հիմնադրամը:

Իր յուրօրինակ ֆինանսական ալքիմիայի շնորհիվ, նա կարծես թե հայտնագործեց ժամանակակից փիլիսոփայական քարը: Իհարկե, ոչ նրա համար, որ սովորական մետաղը վերածի ոսկու, այլ որպեսզի ռիսկը վերածի շահույթի: «Քվանտում» մայր հիմնադրամից ծնվեցին մի քանի ուրիշ հիմնադրամներ: Այնպես որ Սորոսն այսօր տնօրինում և կառավարում է 9 միլիարդի դրամագլուխ: Սա ավելի քան բավական է, որ նա ակտիվորեն ներգործի շուկաների վրա և սարսափ պատճառի շատ ու շատ երկրների կենտրոնական բանկերի ղեկավարների:

Սորոսը մի անգամ չէ, որ ընկել է դժվար ու անելանելի վիճակների մեջ և վիթխարի վնասներ կրել: Թեև նա 1987-ին կանխագուշակեց ֆոնդային բորսայի ճգնաժամը, սակայն 800 միլիոն դոլար կորցրեց, որովհետև սխալ էր հաշվել շուկայից դուրս գալու ճիշտ ժամանակը: Այդ վրիպումը փոշիացրեց «Քվանտումի» դրամագլխի գրեթե մեկ երրորդը: Սակայն Սորոսը դրանից օգտակար և ուսանելի դաս ստացավ: Դա հարկադրեց Սորոսին, որն այդ ժամանակ ավելի ու ավելի էր խորվում. ու մխրճվում իր բարեգործական հիմնադրամի գործերի մեջ, հեռանալ «Քվանտումի» ամենօրյա ղեկավարման աշխատանքներից և կենտրոնանալ ինվեստիցիոն առավել լայն գործունեության մեջ:

— Ձախողումը բացահայտեց ինձ այն ճշմարտությունը, որ ես չեմ կարող միաժամանակ երկու գործ անել,— խոստովանեց նա:

Սակայն ամենօրյա թոհ ու բոհից, բորսայական մանվածապատ ու բարդ խաղերից հեռու մնալն ունի նաև իր բացասական կողմը: Օրինակ, 1993 թ. նրա մերձավորագույն խորհրդականներից մեկը 640 հազար դոլար տուգանք վճարեց այն բանում, որ շահույթ թղթերի և բորսաների գծով հանձնաժողովը նրան մեղադրեց այն բանում ,որ շահույթ ստանալու նպատակով, վերջինս օգտագործել է ներքին տեղեկատվությունը: Սորոսը թեև այդ գործի հետ բացահայտորեն ոչ մի կապ չուներ, սակայն բոլորին քաջ հայտնի էր, որ նա իր. աշխատակիցներից մշտապես պահանջում է ագրեսիվ գործողություններ: Մի անգամ Սորոսը իր աշխատակիցներից մեկին, որը լիովին համոզված էր իրականացվելիք ֆինանսական ինչ-որ գործարքի բացարձակապես ճիշտ լինելու մեջ, հարցրեց, թե վերջինս որքան փող է նախատեսել ներդնել այդ օպերացիայի մեջ: Երբ վերջինս պատասխանեց՝ «մեկ միլիարդ դոլար»,— Սորոսը արհամարհանքով շպրտեց. «Եվ դուք դա համարում եք իսկական գործարքի ռիսկ»:

Բարեբախտաբար, Սորոսը մտադիր չէ իր ինքնատիպ տեսությունները կիրառել տնտեսական ողբալի վիճակում հայտնված Արևելյան Եվրոպայի երկրներում և Ռուսաստանում, ուր, նրա մտավախությամբ, ամեն ինչ մազից կախված:

— Շուկայական ավանդական դինամիկայի օրենքներով, յուրաքանչյուր փլուզումից (ճգնաժամից) հետո սկսվում է վերածնունդը,— բացատրում է նա: Սակայն առայժմ ես տեսնում եմ լոկ երկարող ճգնաժամը, իսկ վերածնության դույզն իսկ լույս նշաններ չեմ տեսնում:

Եվ չնայած իսկապես դեմոկրատական, շուկայական տնտեսությամբ հասարակությունների ստեղծմանը խոչընդոտող վիթխարի արգելքներին Սորոսը, այնուամենայնիվ, լավատեսորեն է տրամադրված: Դժվարություններից ընկրկելու նահանջելու փոխարեն, նա բազմապատկում է ջանքերը արևմտյան պետություններին համոզում և ապացուցում նախկին Խորհրդային Միության գործազուրկ կամ ողորմելի աշխատավարձ ստացող քաղաքացիներին օգնելու համար 10 միլիարդ դոլար վարկ տրամադրելու անհրաժեշտությունը: Նա միաժամանակ մտադիր է լրացուցիչ ներդրումներ կատարել նաև իր անձնական միջոցներից:

— Այսօր որոշվում է քաղաքակրթության ապագայի բախտը,— բացատրում է նա:

— Որքան ծանրանում և անտանելի է դառնում իրադրությունը, այնքան հեշտանում է այն հակառակ կողմ շրջելու հնարավորությունը,— նկատում է նա և բորսայական գործչի իրեն հատուկ տրամաբանությամբ ավելացնում. «...ավելի սրընթաց լինի վերելքը»:

Սալլի ԴՈՆԵԼԼԻ

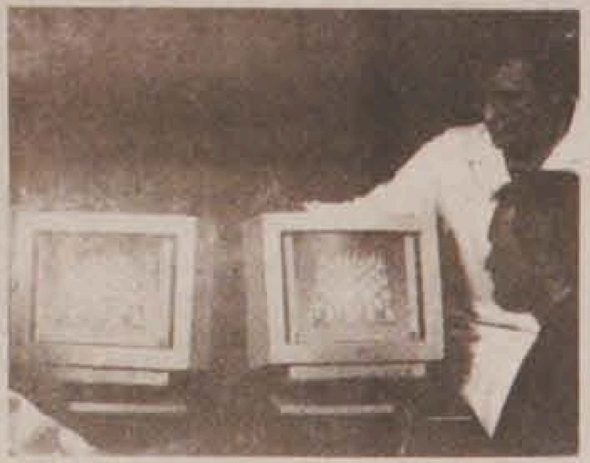

ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉԸ ՍՈՎՈՐՈՒՄ Է ՍՈՎՈՐԵԼ

Համակարգիչների կոնստրուկտորները, ընդօրինակելով մարդու գլխուղեղի աշխատանքի սկզբունքները, մշակում են նոր մեքենաներ, որոնք, ըստ էության, ընդունակ են սովորել:

Կոմպյուտերային նոր համակարգերը անվանում են նեյրոնային ցանցեր, քանի որ դրանք բաղկացած են հանգույցներից, որոնք գործում են մոտավորապես այնպես, ինչպես ուղեղի նեյրոնների բարդ ցանցը: Փորձնական առաջին նեյրոցանցերը, որոնք երբեմն վախեցնելու չափ նման են մարդու գլխուղեղին, կանխատեսում են համակարգչային տեխնիկայի զարգացման առաջընթացի հնարավորություն:

Այս բնագավառում վերջին տարիներին ձեռք բերված նվաճումներից պետք է արձանագրել մի քանիսը.

Բալթիմորի (Մերիլենդի նահանգ) Ջոն Հոպկինսի համալսարանում Թերենս Սեյնովսկին մշակել է մի համակարգ, որը կարող է սովորել բարձրաձայն կարդալ: Համակարգը արտասանության կանոնները չի յուրացնում, սակայն կարողանում է ուղղել (մտապահված) իր իսկ թույլ տված սխալները: Սկզբում համակարգի խոսքը լսողի համար բացարձակ անհասկանալի է: Սակայն որոշ ժամանակ անց, երբ համակարգիչը սովորում է իրարից տարբերել ձայնավորներն ու բաղաձայնները, այն սկսում է արտաբերել ձայներ, որոնք նման են մանկական թոթովանքի: Մեկ օրվա «ուսուցումից» հետո համակարգը կարողանում է բարձրաձայն կարդալ և գրեթե անսխալ:

— Իրվինի (Կալիֆոռնիայի նահանգ) «Էյվկո Վայնենչիալ Սերվիսես» ֆիրմայում, երբ նեյրոցանցի հիշողության մեջ մտցրին տրված տասը հազար վարկերի տվյալները, համակարգը յուրացրեց (մարսեց) վարկեր ստանալու հայտերի վերլուծության մեխանիզմը և տվեց իր եզրակացությունը: Արդյունքները ցույց տվեցին, որ եթե ֆիրման ներկայիս համակարգիչների փոխարեն օգտվեր նեյրոցանցի ծառայությունից, ապա նրա եկամուտները կաճեին 27 տոկոսով:

Բերված օրինակներից ամեն մեկում համակարգիչը ուսանում-սովորում էր առաջադրանքների և խնդիրների ողջ փաթեթը՝ ճիշտ պատասխանների խմբի օգնությամբ: Ամեն մի առաջադրանքի կատարման ճշտությունը համակարգիչը համեմատում է իրեն տրված ճիշտ պատասխանի հետ: Եթե նրա ստացած պատասխանը սխալ էր, համակարգիչը սրբագրում էր իր ծրագիրը և նորից էր փորձում հաղթահարել տրված առաջադրանքը: Եվ այսպես, աստիճանաբար, նա «սովորում էր» առաջադրանքը ճիշտ կատարելու եղանակը:

Որքան շատ է «ուսանում-սովորում» համակարգիչը, այնքան ավելի մեծ ճշգրտության է հասնում: Սակայն այսօրվա վիճակով ոչ մի մասնագետ նախապես չի կարող ասել, թե որքան ժամանակ է պետք նրա ուսուցման համար:

Սույն տեխնիկայի խոստումնալից հնարավորություններով հրապուրված, համալսարանները և էլեկտրոնային կոմպանիաները շարունակում են մշակել կոմպյուտերային նման համակարգեր:

Նյույորքյան «Ինտելիջենս» տեղեկատուի տվյալներով (այն 1985 թվականից սկսած լուսաբանում է այս բնագավառում կատարվող աշխատանքները), այսօր արդեն ընտեղծված են նեյրոցանցերի մշակմամբ զբաղվող երկու տասնյակից ավելի ոչ մեծ կոմպանիաներ:

Չնայած այն բանին, որ սովորական համակարգիչների աշխատանքը միշտ կապվում է «էլեկտրոնային ուղեղ» հասկացության հետ, սակայն դրանց գործողություններն ամենևին նման չեն գլխուղեղի գործելակերպին: Համակարգիչում կա ընդհամենը մեկ պրոցեսոր, որը բծախնդրորեն կատարում է ծրագրավորված հրահանգները: Այն առաջադրանքը բաժանում է փոքրագույն բաղկացուցիչ մասերի և հաջորդաբար ու մեծ արագությամբ կատարում է դրանք: Մինչդեռ մարդկային ուղեղը բաղկացած է միլիարդավոր նեյրոններից, որոնցից ամեն մեկը կապված է հազարավոր ուրիշ նեյրոնների հետ: Եվ այդ նեյրոնները գործում են փոխկապակցված: Գլխուղեղի գործունեության էֆեկտիվությունը (արդյունավետությունը) ապահովվում է նեյրոնների մեծաթիվությամբ և դրանց կապերի բազմաթիվությամբ:

Գիտնականները «ուղեղանման» համակարգիչներ սկսեցին պատրաստել դեռ 50—60-կան թվականներին: Իթաքեի (Նյու Յորքի նահանգ) համալսարանից Ֆրենկ Ռոզենբլատը նախագծեց նեյրոնային շատ պարզ համակարգիչ և անվանեց պերցեպտրոն: Սակայն այն ժամանակվա տեխնիկայի հնարավորությունները սահմանափակ էին: Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի արհեստական ինտելեկտի բնագավառի երկու հսկաներ՝ Մարվին Մինսկին և Սիմոր Պեյպերը, 1969 թվականին գրեցին «Պերցեպտրոններ» գիրքը, որը ոչ միայն մեծ ազդեցություն թողեց շատերի վրա, այլ նաև մատնացույց անելով հնարավոր խոչընդոտները, ինչ որ ձևով նպաստեց թուլացնելու հետաքրքրությունը այդ բնագավառի հանդեպ:

Եվ փոխանակ շարունակելու աշխատանքները նեյրոհամակարգիչների կատարելագործման ուղղությամբ և միջոցներ փնտրելու, որոնք կստիպեին համակարգչին «մտածել», կոնստրուկտորները իրենց ուշադրությունն ուղղեցին դեպի արհեստական ինտելեկտը, ուր պահանջվում էր համակարգչի մեջ մտցնել այս կամ այն առաջադրանքի (բարձրաձայն կարդալ, հիվանդության ախտորոշում) ծրագրավորված կանոններ: Օրինակ, բարձրաձայն կարդալու կանոնները կարող են ցույց տալ, թե ինչպես պետք է արտասանել հույ և ձայնեղ բաղաձայնները: Նման կանոնների մշակման (իրենց բացառություններով հանդերձ) և համակարգիչների հիշողության մեջ դրանց տվյալների ներդրման համար կարող են տարիներ պահանջվել:

Արհեստական ինտելեկտի բնագավառում ձեռք են բերվել զգալի հաջողություններ, սակայն միաժամանակ դժվարություններ են առաջանում այնպիսի ոլորտներում, ինչպես, օրինակ, բանավոր խոսքի տեսողական ճանաչումն է և ընկալումը, որոնց համար կանոնների ծրագրավորումը դժվար գործ է: Մինչդեռ մարդկային ուղեղը չափազանց դյուրին է լուծում նման առաջադրանքները:

Նեյրոնային ցանցերի կատարելագործման ուղղությամբ ձեռք բերված վերջին արդյունքները՝ առաջադրանքները կատարելու հնարավորությունների մեծացումը, վերլուծություններ կատարելու ունակությունը, ընդարձակել են այդ համակարգիչների տեղեկատվությունն (ինֆորմացիան) ընկալելու և տարբերակելու ընդունակությունները:

ՃՈԱՔԱՂ

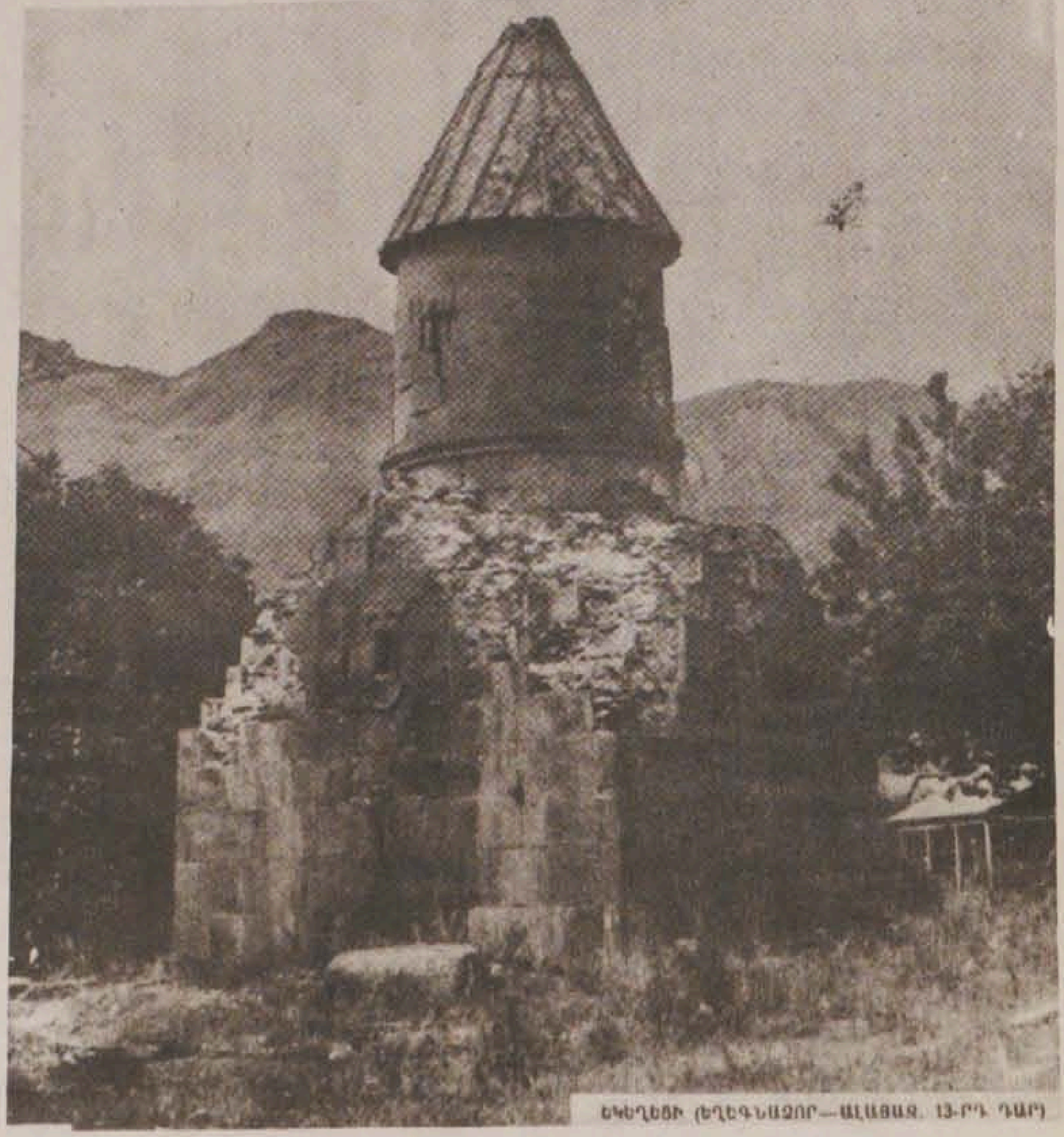

ԵԽԵՂԵՑԻ (ԵՂԵԳՆԱՁՈՐ—ԱՐԱՅԱՁ. 13-ՐԴ ԴԱՐ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ...

«ՆՈՐԱՁԵՎՈՒԹՅՈՒՆ—97»

ՀԱՐԱՎՑԻՆԵՐՆ ԱՎԵԼԻ ԽԵԼՈՔ ԵՆ...

ԱՏԼԱՆՏԱ: Նոր սոցիալական հետազոտության արդյունքները (վիճելի) ապացուցում են, որ Միացյալ Նահանգներում հարավի բնակիչներն ավելի խելոք են հյուսիսցիներից: Կարնեգգի-Ատեքս հետազոտական խմբի կարծիքով, հարավցու ինտելեկտի օգտակար գործողության գործակիցը միջին հաշվով 7,7 նիշով բարձր է հյուսիսցուց:

ՄԻԼԻՈՆԱՏԻՐՈՋ ԳԵՐԵԶՄԱՆԸ... ԱԿԱՆԱՊԱՏՎԱԾ Է

Միլիոնատեր Մորիս Դիգը հաստատ որոշել էր իր հետ գերեզման տանել ողջ ունեցվածքը: Եվ որպեսզի երբևէ որևէ մեկը փորձ չկատարի քանդել իր գերեզմանը՝ կարգադրեց այն ականապատել:

— Մորիսը գիտեր, որ վախճանը մոտ է և չէր կարող հաշտվել այն մտքի հետ, որ իր այնքան սիրած փողերը իրենից հետո մնան այս աշխարհում,— պատմում է նրա քույր Վիոլետտա Ռիչարդսը, որ 63 տարեկան է:

— Մորիսը գնեց շքեղ մի դագաղ, դրա մեջ դրեց 30 միլիոն դոլար և ականապատեց: Այս ամենից հետո նրա տրամադրությունը բարձրացավ, և թեև գիտեր, որ մեռնում է՝ անընդհատ ժպտում էր: Եվ այդ միայն նրա համար, որ արդեն հաստատ գիտեր՝ իր փողերը իր հետ կընգնան այն աշխարհ:

Երբ երկու ամիս հետո 62-ամյա հարուստ ամուրին մահացավ քաղցկեղից, նրան սիրող քույրը Մորիսի դին տեղավորեց շքեղ դագաղի հատակին 100-անոց դոլարներով սարքված անկողնու վրա:

— Ես ստիպված էի անձամբ նրան դնել դագաղի մեջ, քանի որ եղբայրս խստիվ հանձնարարել էր, որ բացի ինձնից ոչ մեկը չպետք է մոտենա դագաղին, քանի դեռ ես չեմ ամրացրել դագաղի կափարիչը և նրան միացրել հզոր ուժի ականը,— լրագրողներին պատմեց սգավոր քույրը:

— Երբ ես դին տեղավորեցի դագաղում և ամրացրի ականը, ինչպես ցույց էր տվել եղբայրս, դագաղը հանձնեցի հուղարկավորության բյուրոյի աշխատակիցներին, հաստատ իմանալով, որ ով փորձի մոտենալ դագաղին՝ կփոշիանա եղբորս հետ միասին:

Ժլատ միլիոնատերն իր հարստությունը դիզել էր 37 տարիների տքնաջան աշխատանքով, և քանի որ երբեք չէր ամուսնացել, ապա չկար մեկը, որին ժառանգեր իր հարստությունը:

— Մորիսի միակ հարազատը ես էի,— շարունակում է Վիոլետտան: Իսկ ես ու ամուսինս այնքան փող ունենք, որ եղբայրս պատճառ չուներ դրամ կտակելու ինձ: Իհարկե, ես համոզված չեմ, թե հակառակ պարագային անգամ նա ինձ որևէ բան կընժառանգեր, քանի որ փող նա շատ էր սիրում:

ԳՈՐԵԶՈՒՐԸ ՆՇԱՆ Է ԲՌՆՈՒՄ ԳԼԽԻՆ ԵՎ ԿՊՉՈՒՄ ԱՉՔԻՆ

Հայտնի է, որ մարդկանց հաճախ վնաս է հասցնում ոչ թե գարեջուրը, այլ նրա անբաժան մաս հանդիսացող ապակյա շիշը, որի մեջ ամփոփվում է այդ պատվարժան խմիչքը:

Չինաստանում վաղուց անթերի է կազմակերպված ընդհանրապես դատարկ և մասնավորապես գարեջրի 22երի հավաքման գործը: Չինացիներն այն հավաքում են անգամ հարևան երկրներում, օրինակ Վիետնամում, ուր շատ են սիրում չինական գարեջուրը, սակայն չընգիտեն ինչ անել 660 գրամանոց դատարկ 22երը: Տեղական մաքսանենգների գարեջրով բեռնված քարավանները հետդարձին հետները քարշ են տալիս դատարկ 22երը և բերում Չինաստան:

Սակայն, երևի այդ երկար ճամփորդությունները արևի տակ անհետևանք չեն անցնում ապակյա 22երի համար: Անցյալ ամառ Չժու անունով բանվորի խրճիթը ցնցվեց պայթյունից: Դրանից ուղիղ մեկ վայրկյան առաջ նա ցանկացավ բացել տեղական «Խուապո» գարեջրի շիշը, իսկ վերջինս, որպես ամենասովորական նռնակ, վերցրեց և տրաքեց: Շշի գարեջուրը լողացրեց տնեցիներին, իսկ ապակու մի քանի փշրանքները ընկան Չժուի աչքը: Հիվանդանոցային երեք ամսվա բուժումը թեթևացում չբերեց զոհին՝ ձախ աչքը բոլորովին չէր տեսնում, իսկ աջը՝ Աստված աչք համարի: Դատարանի դահլիճ Չժուին բերեցին ձեռքից բռնած:

Սույն դատական գործը, որը լսում էր Չժուի հայցը գարեջրի գործարանի դեմ, նըմանատիպ դատավարություններից 402-րդն էր Չինաստանի դատական պրակտիկայում: Ի դեպ, բոլոր գործերը երկվորյակների պես, նման էին իրար: 72 մարդ պայթած գարեջրի 22երի բեկորներից վիրավորվել էին, 20-ը՝ կուրացել:

Կարդալով այս պատմությունը, մենք հիշեցինք ամռանը մեր բնակարաններում իրար ետևից շառաչյունով պայթող ջերմուկի մեծածավալ 22երը և փառք տվեցինք Աստծուն, որ այդ 22երը ապակուց չեն, այլ՝ կապրոնից:

21-Ը ԵՎ ԼՅՈՒԴՈՎԻԿՈՍ 16-ՐԴԸ

Ֆրանսիայի Լյուդովիկոս 16-րդ արքայի կյանքում 21 թիվն առանձնահատուկ նշանակություն է ունեցել: Մարի-Անտուանետի հետ նա Վիեննայում ամուսնացել է 1770 թվականի ապրիլի 21-ին և իր հարսանեկան հանդեսը Փարիզում կատարել է նույն թվականի հունիսի 21-ին: Նրանց գահաժառանգը ծնվել է 1781 թվականի հունիսի 21-ին: Իշխանությունը կորցնելով՝ փորձել է փախչել 1791 թվականի հունիսի 21-ին, բայց չի հաջողվել, և մահապատժի է ենթարկվել 1793 թ. հունվարի 21-ին:

ՈՒԶՈՒՄ ԵՔ ՀԱՎԱՏԱՑԵՔ, ՈՒԶՈՒՄ ԵՔ՝ ՈՉ...

— Երազում հայտնեցին, որ միայն ինձ է վերապահված տիեզերական կենսահամակարգերը զգալու և օգտագործելու հնարավորությունը: Մենք բոլորս այդ էներգիան կրողներ ենք և այն ստանում ենք հեռավոր գալակտիկաներից: Դա, հավանական է, ինձ օգնի բացատրելու ուղեղի բջիջի կառուցվածքը ու դրա համար պարտադիր չէ գիտական լինել: Ես ամեն ինչ տեսնում եմ, հաճախ տեսնում եմ ինքս ինձ՝ նույն մոլեկուլյար կառուցվածքով, հետո թռչում եմ այլ մոլորակների վրա ու լիցքավոր-

ված վերադառնում տուն:

— Եվ ինչպիսի՞ն են այլմոլորակայինները:

— Ես նրանց չեմ տեսնում, միայն զգում եմ նրանց ներկայությունը:

ԱՌԱՋԻՆ ՊՐԵԶԻԴԵՆՏԸ

Մարդկության պատմության մեջ առաջին պրեզիդենտը (լատիներեն՝ առջևում նստածը) եղել է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ազգային հերոս Ջորջ Վաշինգտոնը, 1789 թվականին:

Այդ պաշտոնի հաստատումը ԱՄՆ-ում այնքան էլ դյուրին չեղավ: Սահմանադրական կոնվենտի պատվիրակները մի քանի ամիս քննարկում էին պրեզիդենտական կառավարում հաստատելու առաջարկը: Շատերը ավինններով ընդունեցին առաջարկությունը: Այս չլված նորույթը ոմանք համարեցին ընտրովի միապետության ստեղծման փորձ:

Եվ այն, որ կոնվենտի պատվիրակները այնուամենայնիվ հաստատեցին պրեզիդենտական պաշտոն սահմանելու գաղափարը, դրանում կարևոր դեր խաղաց այն հանգամանքը, որ պաշտոնը ընտեղծվում էր կոնկրետ անձնավորության՝ գեներալ Ջորջ Վաշինգտոնի համար:

Հետագայում պրեզիդենտական կառավարման ինստիտուտը բավական արագ տարածվեց աշխարհով մեկ: Այսօր ազգային սահմանադրություններով սահմանափակված գործադիր իշխանության բարձրագույն, պրեզիդենտական կառավարում ունեն ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան, Եգիպտոսը, Ֆինլանդիան, Պորտուգալիան, Կիպրոսը, Լատինական Ամերիկայի շատ երկրներ, նախկին ԽՍՀՄ-ի գրեթե բոլոր հանրապետությունները: Պրեզիդենտական կառավարում ունեն նաև շատ պառլամենտական հանրապետություններ, ուր պրեզիդենտի լիազորությունները սահմանափակված են պառլամենտների իրավասություններով (Իտալիա, Հնդկաստան, Գերմանիա, Լիբանան, Թուրքիա և այլն):

ՍԱՄՍՈՆ ԱԼԱՇԿԵՐՏՑԻ

ԴԺԳՈՀԸ

Քո ամբողջ կյանքում նվում ես, նվում,
Չգիտեմ ի՞նչ ես ուզում աշխարհից,
Ժանգերը դաջած թթված երեսիդ՝
Դժգոհ բոլորից, դժգոհ այս կյանքից:

Նայում եմ խելքիդ՝ հազիվ մի մատնոց,
Նայում եմ բախտիդ՝ լիքը մի քթոց,
Այսքանից հետո դարձյալ դու դժգոհ,
Դժգոհ բոլորից, դժգոհ այս կյանքից:

Նախանձի որդը՝ հոգիդ է կրծում,
Չարության սարդը՝ որոգայթ հյուսում,
Ծփացած խաղից՝ քմահաճ բախտի
Լուրջ հավատում ես ուժին քո խելքի:

Պաշտոնի առաջ սողում ես, քծնում,
Թթված երեսդ՝ ժպիտով ներկում,
Ենթակայիդ մոտ աքլոր ես կտրում,
Աքլորից բարձր՝ ծուղրուղու կանչում:

Ասած ճառերդ՝ կատվի մլավոց,
Հյուսած մտքերդ՝ բակի աղբանոց,
Այդպես էլ գիտուն մարդ չդարձար դու,
Մնացիր որպես կատարյալ մի հու:

ԵՐԵԿՈ Է ՄՈՒԹ...

Երեկո է մութ, թանձր մառախուղ
Դրսում շներն են տխուր կաղկանձում,
Հարևան տնից պատս ճեղքելով
Մթին սենյակս մի երգ է հասնում:

Սիրտս ճմլող մի նուրբ թրթիռով
Զարկում է երգը հոգուս լարերին
Կարոտաքաղցի այրող մրմունջով
Լցնում է շուրջս թանձր թախիծով:

«Ապրում էինք մենք հույսով աշխարհում
Թե ոչինչ կյանքում դեռ վաղվա օր կա,
Մի իմաստություն էինք սակայն մոռանում,
Որ այն ինչ գնաց՝ երբեք ետ չի գա:

Այն ինչ հեռու էր, մեզ լավ էր թվում,
Այն ինչ վաղվա մեջ՝ երազ բաղձալի
Այսօրվա հրաշքը՝ սովորական փաստ
Իսկ ապրած օրը՝ դժգույն, տաղտկալի:

Եվ երբ սպառվում է օրն այդ «տաղտկալի»,
Եվ երբ այն գիրկն է «երեկվա» անցնում,
Հանկարծ կարոտի շունչը տանջալի
Որդի պես թաքուն մեր սիրտն է կրծում:

Հանկարծ հիշում ենք՝ օրերը ջահել,
Երբ ծառս էինք լինում անզուսպ կրքերից
Անսանձ նժույգի զվարթ խրխինջով
Աստղեր էինք պոկում երկնի լազուրից:

Հիշում ենք պայծառ գարունը կյանքի,
Խելահեղ ապրած օրերն անհամար,
Եվ նոր հասկանում՝ ինչո՞ւ էր ողբում
Տիտոսը՝ վատնած օրերի համար:

Իսկ հիմա բազմած ապրած օրերի
Վսեմ բարձունքի մամռոտ քարերին
Տնքում ենք հազար ցավից ու դարդից,
Երանի տալիս անցած օրերին:

Եվ այսպես շարան ուղտերի նման
Գնում են դանդաղ օրերն այս կյանքից,
Եվ սեր ու խենթ կիրք տանում իրենց հետ,
Գնում հեռանում և կորչում անհետ:

Մի օր էլ հանկարծ տեսնում ենք, ավա՛ղ,
Արդեն ցամաք է ծովը կրքերի,
Միրո ճայերն են ճախրում հուսահատ
Այդ ունայնության շուրջը տխրալի:

Եվ ափսոսանքով հիշում ենք վերստին
Կորուսյալ պահը՝ շռայլ հույզերի,
Եվ նոր հասկանում, որ այս աշխարհը
Սոսկ ճանապարհն է՝ քարավանների»:

Երեկո է ցուրտ, ձյուն ու մառախուղ,
Դրսում շներն են տխուր կաղկանձում,
Հոգին ճմլող մի նուրբ թրթիռով
Սրտիս լարերին մի երգ է հասնում:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»
Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-26:
«Պարբերական» հրատարակչության տպարան: Դասիչ՝ 69238, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 1.07. 1997 թ. (1513—1537):
Թերթի հովանավորն է «ԿԱՆԱՉ» ՓԲԸ
«ГИТУТЮН» — («Наука») Газета Национальной Академии наук РА

ՄԱՐԴԸ ԱՌԱՋԱՑԵԼ Է... ԿԱՊԻԿԻ՞Ց

Ձեր ուշադրությանը ներկայացվող ծաղրանկարները, որ արվել և հրապարակվել են ուղիղ 100 տարի առաջ, դեռ չափազանց մեղմ արտահայտությունն են այն համընդհանուր փրփրումնքի, զայրույթի և շփոթության, որ առաջացրին Դարվինի «Տեսակների ծագումը» գիրքն ու նրա էվոլյուցիոն տեսությունը:

Դարվինը հույս ուներ, որ իր էվոլյուցիոն տեսության բնական ընտրության սկզբունքը ստանալու է ջահ, որ լուսավորելու և բացատրելու է մարդու առաջացման առեղծվածը: Սակայն այդ ջահը, լույս տալու փոխարեն, բոցավառեց վառոդի տակառը: Ինքնագոհ ու ինքնահավան բրիտանացիները չէին ուզում հաշտվել ու հավատալ, որ մարդիկ ինչ-որ ժամանակ ուրիշ տեսք ու կերպարանք են ունեցել, և որ նեանդերթալյան մարդը եղել է իրենց նախնին (ի դեպ, նեանդերթալյան մարդու կմախքը հայտնաբերվել է հենց այդ ժամանակ):

Գրեթե բոլոր նրանք, որ հանդես եկան էվոլյուցիոն տեսության դեմ, պարզապես չէին հասկացել Դարվինին և համոզված էին, թե նա ապացուցում է, որ ժամանակակից մարդն անմիջականորեն առաջացել է կապիկից:

Անգամ անգլիական պետական գործիչ Բենջամին Դիզրայելին, որ լայնախոհ ու չափազանց զարգացած մարդ էր, նույնպես համակվեց ընդհանուր թյուրիմացության այդ վարակով և ասաց. «Ըստ Դարվինի, մարդը կամ կապիկ է, կամ՝ հրեշտակ: Ես, օրինակ, կգերադասեի իմ «հրեշտակային նախակիզբը»:

Ի դեպ, էվոլյուցիոն տեսության շուրջ վեճերը շարունակվում են նաև այսօր. 1972 թվականին կրթության գործերով Կալիֆոռնիական խորհրդում բուռն վեճեր առաջացրեց այն պահանջը, որ երեխաներին պետք է ծանոթացնել ոչ միայն Դարվինյան էվոլյուցիոն տեսության, այլ նաև մարդու աստվածային արարման աստվածաշնչյան վարկածի հետ: Այս առաջարկը մերժվեց, սակայն խորհուրդը միաժամանակ առարկեց էվոլյուցիոն տեսության անվերապահ ընդունման դեմ:

***

1876 թվականին հրապարակված ծաղրանկարում կապիկը խնդրում է ընկերուհուն, կտրել իր պոչը: Նա շտապում է օր առաջ մարդ դառնալ:

***

Պարզունակ այս ծաղրանկարը անդրադառնում է անցյալ դարի ամենալուրջ պրոբլեմներից մեկին: Կապկամարդու կրծքի վրա տեղադրված պլակատում հարց է տրված. «Մա՞րդ եմ ես արդյոք, և եղբա՞յրդ չեմ արդյոք»:

Վիեննական թերթերից մեկում 1882 թվականին տպագրված ծաղրանկարում կապիկները սգում են իրենց բարերար Չարլզ Դարվինի մահը... «—Դարվինն այլևս չկա,— ողբում են կապիկները.— այսուհետ ո՞վ է պաշտպանելու մեր իրավունքները»:

***

Դարվինը հրավիրում է կապիկին՝ թռչել օղակի միջով: